

Rusyalı Doğubilimci ve Türkolog Boris Vsevolodoviç Miller

Yrd. Doç. Dr. Elnur AĞAYEV

Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / KKTC
E-mail: elnuraga@hotmail.com

İgbal ABİLOV

Talış Milli Akademisi / Belarus
E-mail: vestnik@tolish.com

Geliş Tarihi: 05/08/2015 Kabul Tarihi: 16/11/2015

ÖZ

AĞAYEV, Elnur, ABİLOV, İgbal, **Rusyalı Doğubilimci ve Türkolog Boris Vsevolodoviç Miller**, CTAD, Yıl 11, Sayı 22 (Güz 2015), s. 443-480.

18. yüzyılda ortaya çıkan Rusya Doğubilimi, Rusya'ya olduğu gibi dünya doğubilimine ve onun alt dallarından olan Türkoloji'ye de önemli katkılar yapmıştır. Bu katkılarının odağında Rusya'nın Moskova, Petersburg, Kazan ve Odessa gibi doğubilimi çalışmaları yapan merkezleri ile V. Radlov, V. V. Bartold, A. N. Kononov, V. A. Gordlevski, S. Y. Malov, V. F. Miller vb. doğubilimcileri durmaktaydı. İsmi geçen merkezler ve bilim adamları sayesinde, bugün dünya doğubiliminde Rusya Doğubilimi geleneği oluşmuştur. Rusya'da doğubilimi çalışmaları yapan merkezler ve bilim adamları üzerine sayısız çalışmalar yapılmış ve yapılan çalışmalar dünyanın değişik dillerine çevrilmiştir. Fakat hâlâ da çalışma alanları bakımından veya ideolojik nedenlerden dolayı hakkında kapsamlı çalışmalar yapılmayan Rusyalı doğubilimcilere rastlanmaktadır. Yapılan bu çalışma, bu doğubilimcilerden biri olan Boris Vsevolodoviç Miller'le ilgilidir.

Ünlü doğubilimci V. F. Miller'in oğlu olan B. V. Miller, Çarlık Rusyası Doğubiliminin son, Sovyet Doğubiliminin ise ilk nesil doğubilimcilerindendir. B. V. Miller, babasının ve aynı zamanda muhitinin de etkisiyle çalışmalarında Kafkasya, İran ve Türk halkları üzerine yoğunlaşmıştır. B. V. Miller, Çarlık Rusyası'nın son ve Sovyetler Birliği'nin ilk

yıllarında bazı Türkoloji çalışmalarından sonra, XX. yüzyılın 1920-40'lı yıllarında, dönemin siyasi iktidarın amacı gereği etnisitelerle ilgili araştırmalara biraz daha özgürlük tanıdığı dönemde, Kafkasya ve İran halkları üzerine önemli çalışmalara imza attı. Fakat Sovyetler Birliği'nin güç kazanıp etnisiteleri "tek kazanda erittiği" geçen yüzyılın 50-60'lı yıllarından sonra B. V. Miller unutulmaya başlandı. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerini yaşadığı, eski Sovyet mekânında milli uyanışın baş gösterdiği dönemde B. V. Miller, hakkında çalışmalar yaptığı etnisiteler ve aynı zamanda bilim camiası tarafından hatırlanır oldu.

Makalede, Rusyalı Doğubilimci, İranist, Türkolog B. V. Miller'in yaşamı ve çalışmaları ile ilgili genel bilgiler verilmektedir. Ayrıca Miller'in çalışmalarının ana yönleri belirtilmekte ve bu yönlerde yaptığı çalışmalar değerlendirilmektedir. Bu çalışma B. V. Miller'in hayatı ve bilimsel çalışmalarını Türk dilinde ana hatlarıyla inceleyen ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Doğubilimi, Sovyetler Birliği, İranist, Türkolog, B. V. Miller.

ABSTRACT

AĞAYEV, Elnur, ABİLOV, İğbal, **Boris Vsevolodovich Miller: A Russian Orientalist and Turcologist**, CTAD, Volume 11, Issue 22 (Fall 2015), pp. 443-480.

Russian oriental studies, arose in the 18th century, was not only utilized by their country, but also made a great contribution to the global oriental studies, including Turcology as a branch as well. Centers of Oriental Studies in Moscow, St. Petersburg, Kazan and Odessa, as well as researchers such as V. Radlov, V. V. Bartold, A. N. Kononov, V. A. Gordlevsky, S. E. Malov, V. F. Miller et al. played a crucial role in this contribution. Thanks to those referred figures and institutions, the tradition of Russian Oriental Studies has formed in worldwide. Many research on the aforementioned centers and orientalists have been done in Russia whose results having been translated into different languages. However there are still some Russian orientalists to whom no papers have been dedicated with respect to their research field or for ideological reasons either. This study is dedicated to one of these scientists – Boris Vsevolodovich Miller.

B. V. Miller, the son of V.F. Miller, belonged to the last generation of the orientalists of the Russian Empire and the first generation of the Soviet Orientalists. Under the influence of his father and the environment, he concentrated on the study of the Iranian, Caucasian and Turkic peoples. After some turcological works written in the last years of the Russian Empire and in the early years of the Soviet Union, in the 1920s and 1940 when ethnic groups in the Soviet Union were called by their names, he published an important study on the people of the Caucasus and Iran. However, in the course of the strengthening /consolidation of the Soviet Union in 1950s and 1960s the ethnic groups started to be "melted in a single pot" and following his death in 1956, B.V.Miller's name began to be forgotten gradually. In the last years of the Soviet Union in the wake of the national revival his studies began to be referred again in the region.

This article is the first comprehensive study of one of the major milestones in the biography and works of the Russian Orientalist, Iranist and Turkologist Boris Vsevolodovich Miller in Turkish language.

Keywords: Russian orientalism, the Soviet Union, Iranist, Turcologist, B. V. Miller.

Giriş

Rusya Doğubilimi¹ Doğu’yu tarih, edebiyat, dil, din, sanat, felsefe, etnografya, diğer bir ifadeyle maddi ve manevi kültür değerleri yönünde incelemeyi amaç edinen bir bilim dalıdır. Çarlık, Sovyet ve günümüz Rusya Federasyonu’nun geniş coğrafi sınırları göz önünde bulundurulduğunda, Rusya Doğubilimi için Doğu kavramının, Japonya’dan başlayıp Orta Doğu’nun Batı uçlarını ve hatta Afrika’nın Müslüman bölgelerini kapsadığı görülmektedir.²

Doğu’yu incelemek isteği, Rusya’da ilk devlet teşekküllerinin kurulduğu dönemlerde komşuluk ve ekonomik-ticari kayıdan kaynaklanmışsa da, 18. yüzyılın başlarında bu konu özellikle Rusya İmparatoru I. Petro’nun genişleme politikasıyla siyasi-stratejik boyut kazanmıştır. Doğal olarak ilk dönemde Doğu’ya olan bilgi ihtiyacının giderilmesinde daha çok sivil bir öncelik hâkimken, zamanla amaçta yaşanan genişlemeyle “Askeri Doğubilim”³ kavramı ortaya çıkmıştır.⁴

18. yüzyıldan itibaren Rusya İmparatorluk Bilimler Akademisi’nde, Moskova, Kazan, Odessa ve St. Petersburg’daki üniversite ve akademik çalışmalar yapan merkezlerde, Doğu bölümleri açılmaya başlandı. Bu merkezlerin açılması, Rusya’da Doğubilimi çalışmalarının kurumsal yapıya kavuşmalarına imkân

1 Bu terimin Rusçadaki karşılığı *Российское востоковедение* [okunuşu: *Rossiyskoye vostokovedeniye*]’dir. Türkçeye çevrilerde bu terim zaman zaman yanlış olarak Rus Doğubilimi şeklinde aktarılmaktadır. Oysaki Rus Doğubilimi teriminin Rusçadaki karşılığı *Русское востоковедение* [okunuşu: *Russkoye vostokovedeniye*]’dir ve Rus/Slav kökenli doğubilimcileri ifade eder. Rusya Doğubilimi’nde ise Rus/Slav kökünden gelmeyen çok sayıda doğubilimci bulunmaktadır.

2 Bu geniş alanı göstermek için Rusçada değişik kavramlar kullanılmaktadır: Uzak Doğu [Rus. *Дальний Восток*], Yakın Doğu [*Ближний Восток*], Orta Doğu [*Средний Восток*], vb.

3 Bu kavramın Rusçadaki karşılığı *военное востоковедение* [okunuşu: *voennoye vostokovedeniye*]’dir. Türkçeye *Askeri Doğubilim* şeklinde tercüme etmek mümkündür.

4 Rusya askeri doğubilimciliği, doğubilimcilerinin yaşam ve çalışmalarının XVIII. yüzyıl-1917 yılı dönemi için bkz.: M. K. Bashanov, *Rus Askeri Doğubilimcileri (1917 Yılına Kadar)*, *Biyobibliyografik sözlük*, Rusya Bilimler Akademisi “Doğu Edebiyatı” yayınları, Moskova, 2005, 295 sayfa [M. K. Басханов, *Русские военные востоковеды до 1917 г.: Биобиблиографический словарь*, “Восточная литература” РАН, Москва, 2005, 295 с.].

sağladı. Zamanla bu merkezlerde doğubilimciler ordusu yetişti ve faaliyet gösterdiler.⁵

1917 yılında Çarlık Rusya'sını ortadan kaldıran Sovyet yönetimi, Doğubilimi merkezlerini ideolojisi doğrultusunda dönüştürerek, son bulduğu 1991 yılına kadar iç ve dış politikasının bir gereği olarak aktif şekilde çalıştırdı.⁶ Sovyet sonrası dönemde Doğu'yla ekonomik, siyasi, kültürel ilişkileri bulunan eskinin birlik, şimdinin bağımsız cumhuriyetlerinde, Doğubilim merkezleri, yeni şartlar dâhilinde faaliyetlerini sürdürmeye başladılar.⁷

Rusya Doğubiliminin eski ve gelişmiş dallarından biri olan Türkoloji; Türk halklarının dillerini, edebiyatını, tarihini, folklorunu, dinini, etnografyasını, maddi ve manevi kültür değerlerini, geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında inceleyen bir bilim dalıdır. Türkoloji'nin bir dalı olan Turkoloji/Türkiye Çalışmaları ise aynı çalışmaları Anadolu Türkleri üzerine yapmaktadır.⁸ Aslında Rusya Doğubilimi,

5 Rusya Doğubiliminin tarihi konusunda daha geniş bilgi için bkz.: XIX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Vatan [Rusya] Doğubilimi Tarihi, Bilim yayınları, Moskova, 1990, 435 sayfa [История отечественного востоковедения до середины XIX века, Наука, Москва, 1990, 435 с.]; XIX. Yüzyılın Ortalarından 1917 Yılına Kadar Vatan Doğubilimi Tarihi (Vigasin A. A., Şastitko P. M., Baziyants A. P.), Moskova, 1997, 536 sayfa [История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года (Вигасин А. А., Шаститко П. М., Базиянц А. П. и др.), Москва, 1997, 536 с.].

6 Sovyet doğubilimcilerinin biyografisi ve çalışmaları için bkz.: S. D. Miliband, *Sovyet Doğubilimcilerinin Biyobibliyografik Sözlüğü*, Moskova, 1975, 734 sayfa [Миллибанд С. Д., Библиографический словарь советских востоковедов, Москва, 1975, 734 с.].

7 Bu mekanlardan biri olan Rusya doğubilimcilerinin biyografisi ve çalışmaları için bkz.: S. D. Miliband, *Rusya Doğubilimcileri, XX. Yüzyıl-XXI. Yüzyılın Başı, Biyobibliyografik Sözlük*, Birinci kitap: A-M, Moskova, 2008, 968 sayfa; İkinci kitap: N-Ya, Moskova, 2008, 1004 sayfa [Миллибанд С. Д., Востоковеды России, XX - начало XXI века: библиографический словарь, Кн. 1: А - М. Москва, 2008, 968 с., Кн. 2: Н - Я, Москва 2008, 1004 с.]; aynı yazar, *Rusya Doğubilimcileri, XX. Yüzyıl-XXI. Yüzyılın Başı, Eklentiler ve Gösterge*, Moskova, 2009, 70 sayfa [Востоковеды России, XX-начало XXI века, Дополнения и указатель, Москва, 2009. 70 с.].

8 "Türkçede 'Türk' terimi, hem genel olarak Türk halklarını, hem Anadolu Türklerini bildirirken, Rusçada bunlar ayrı kategoriler olarak kabul edilmekte ve bunlar için ayrı terimler kullanılmaktadır: *тюрки* [okunuşu: *türk*] (Türk halkları) ve *турки* [okunuşu: *turk*] (Anadolu Türkleri). Bu sebeple, bu halkları inceleyen araştırma alanları da Rusya'da farklı adlarla anılmaktadır: genel olarak Türk halkları ile ilgili çalışmalara *Туркология* [okunuşu: *Türkologiya*] (Türkoloji) denirken, bu çalışmaların Anadolu Türklerini inceleyen bölümüne *Туркология* [okunuşu: *Turkologiya*] (Turkoloji) denmektedir." Bkz.: Liaisan Şahin, "Geçmişten Bugüne Rusya'da Türkiye Araştırmaları", *Çev. Emre Erşen, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Dünya'da Türk Tarihiçiliği Özel Sayısı*, Cilt 8, Sayı 15, 2010, s. 645 [Bu çalışmanın İngilizce baskısı için bkz.: Liaisan Şahin, "Russian Turkology: From Past to Present", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Dünya'da Türk Tarihiçiliği Özel Sayısı*, Cilt VIII, Sayı 15, 2010, s. 591-644]. Ayrıca Rusya'da Osmanlı dönemi üzerine yapılan çalışmaları için de *Osmanistika* [Османистика] kavramı kullanılmaktadır.

Türk halkları üzerine araştırmalarla başlamıştır; zira Ruslar ve Türk halkları eski zamanlardan beri yan yana yaşamışlar ve Rus Devleti genişleme sürecinde aynı zamanda Türk halklarının da topraklarına yayılarak Rusya Devleti'ne dönüşmüştür.⁹

Rusya Türkologları, 1815 Viyana Kongresi'nde dile getirilen ‘‘Doğu Sorunu’’ politikasının uygulanmak istenmesi ve devamında özellikle 19. yüzyıl sonlarında dünya haritasının yeniden çizilmesi sürecinde Rusya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu zerindeki genişleme politikasına eserleriyle katkıda bulunmuşlardır. Siyasi konuları ele almaktan kaçınan ve nesnel bir bakışı muhafaza etmeye çalışan bir kısım Türkologlar ise kendilerini kaynak çalışmalarına vermişlerdir.¹⁰ Rusya Doğubilimi ve Trkolojisi bu özelliklerini sonraki dönemlerde de devam ettirmiştir.

Rusya Doğubilimi, doğubilimcileri ve aynı zamanda bu alanın alt dallarından birini oluşturan Türkoloji, Türkologların hayat hikâyeleri ve belli başlı çalışmaları zerine Rusya'da çeşitli vesilelerle yayınlar yapılmıştır. Bu alana hizmet veren kurumlar, bilim adamları değişik özel araştırmalara konu olmuşlardır.¹¹ Fakat alanı genel hatlarıyla tanımak ve incelemek bakımından ansiklopedik, bibliyografik yayınlar daha fazla önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Bolşeviklerin iktidara geldiği 1917 yılına kadar Rusya'da Doğubilimi alanında yaşanan gelişmeleri takip etmek için 1990 yılında yayınlanan *XIX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Vatan*¹² *Doğubilimi Tarihi* ve 1997 yıllarında yayınlanan *XIX. Yüzyılın Ortalarından 1917 Yılına Kadar Vatan Doğubilimi Tarihi* isimli çalışmalar yol gösterici olmaktadır. Bu eserlerde Rusya Doğubiliminin kurumları, bölgesel faaliyetleri ve burada görev almış doğubilimcilerin çalışmaları, katkıları değerlendirilmektedir.¹³ Sovyet ve Sovyet sonrası meknda yapılan Doğubilimi alışmaları ve katkıda bulunan doğubilimciler, aynı zamanda Türkologlar konusunda S. D. Miliband'ın farklı yıllarda yayınladığı çalışmalar önemini korumaktadır. Bu çalışmaların esasını 1975 yılında tek cilt olarak yayınlanan *Sovyet Doğubilimcilerinin Biyobibliyografik Szliğ*

9 şahin, agm., s. 646.

10 şahin, agm., s. 648.

11 Rusya Doğubilimi ve doğubilimcilerini ayrıntılı şekilde incelemek konumuz dışında olduğundan bahsi geçen özel araştırmaların künyeleri buraya aktarılmamıştır. Bu künyelere çalışmada kullanılan genel eserlerin kaynaklarından ulaşmak mümkündür.

12 Rusya.

13 Bkz.: *XIX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Vatan [Rusya] Doğubilimi Tarihi*, Bilim yayınları, Moskova, 1990, 435 sayfa; *XIX. Yüzyılın Ortalarından 1917 Yılına Kadar Vatan Doğubilimi Tarihi* (Vigasin A. A., şastitko P. M., Baziyants A. P.), Moskova, 1997, 536 sayfa.

oluşturmaktadır.¹⁴ Çalışma 1995 yılında genişletilerek 2 cilt halinde basılmıştır.¹⁵ 2008-2009 yıllarında eklemeler yapılarak eser yeni bir baskı daha yapmıştır.¹⁶ Rusya'da Doğubilimi ve doğubilimcilerinin araştırılması bağlamında önem taşıyan diğer bir çalışma ise Baskhanov'un *Rus Askeri Doğubilimcileri* eseridir. 295 sayfadan ve yaklaşık 400 maddeden oluşan bu eserde XVIII. yüzyılın ikinci yarısından 1917 yılına kadarki dönemde faaliyet gösteren Rus askeri doğubilimcilerin hayat hikâyeleri, askeri doğubilim faaliyetleri ve yayınlarıyla ilgili bilgiler aktarılmaktadır.¹⁷

Rusya'da Türkolojinin ve Türkologların hayat hikâyeleri, faaliyetleri ve çalışmalarının incelenmesine gelince; burada A. N. Kononov'un eserleri ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda yayınlanan ilk kapsamlı eser *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi* isimli eserdir. Eserde 1917 yılına kadar Rusya'da faaliyet gösteren Türkoloji merkezleri, Türkologlar, Rusya'da Türk lehçeleri konusunda yapılan araştırmaların tarihi ele alınmaktadır.¹⁸ Eserin 1982 yılında genişletilmiş ikinci baskısı yapılmıştır.¹⁹ Kononov'un editörü bulunduğu alanla ilgili diğer bir çalışma *Vatan Türkolojisinin Biyobibliyografik Sözlüğü, Ekim Devrimine Kadar* isimini taşımaktadır. Eserde Ekim 1917 öncesi dönemde Rus Türkologları ve bunlarla

14 Bkz.: S. D. Miliband, *Sovyet Doğubilimcilerinin Biyobibliyografik Sözlüğü*, Moskova, 1975, 734 sayfa.

15 S. D. Miliband, *1917 Yılından İtibaren Vatan Doğubilimcileri Biyobibliyografik Sözlüğü*, Birinci kitap: A-L, Moskova, 1995, 702 sayfa; İkinci kitap: M-Ya, Moskova, 1995, 764 sayfa [Милібанд С. Д., *Біобібліографічний словарь отечественных востоковедов с 1917 года.*, В 2-х кн. 2-е изд., перераб. и доп. Кн. I. А-Л. 702 с.; Кн. II. М-Я, 764 с., Наука, Москва, 1995].

16 Bkz.: S. D. Miliband, *Rusya Doğubilimcileri, XX. Yüzyıl-XXI. Yüzyılın Başı, Biyobibliyografik Sözlük*, Birinci kitap: A-M, Moskova, 2008, 968 sayfa; İkinci kitap: N-Ya, Moskova, 2008, 1004 sayfa; aynı yazar, *Rusya Doğubilimcileri, XX. Yüzyıl- XXI. Yüzyılın Başı, Eklentiler ve Gösterge*, Moskova, 2009, 70 sayfa.

17 Bkz.: M. K. Bashanov, *Rus Askeri Doğubilimcileri (1917 Yılına Kadar)*, *Biyobibliyografik sözlük*, Rusya Bilimler Akademisi "Doğu Edebiyatı" yayınları, Moskova, 2005, 295 sayfa.

18 A. N. Kononov, *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi: Ekim Devrimi'ne Kadarki Dönem*, Leningrad, 1972, 272 sayfa [Кононов А. Н., *История изучения тюркских языков в России: дооктябрьский период*, Ленинград, 1972, 272 с.].

19 A. N. Kononov, *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi: Ekim Devrimi'ne Kadarki Dönem*, 2. Baskı, Leningrad, 1982, 360 sayfa [Кононов А. Н., *История изучения тюркских языков в России: дооктябрьский период*, 2-е изд., Ленинград, 1982, 360 с.]. A. N. Kononov'un *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi* eserinin 1972 ve 1982 yılındaki genişletilmiş baskıları esas alınarak bu değerli çalışma 2009 yılında Türkçeye aktarılmıştır. Bkz.: A. N. Kononov, *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi*, Çev. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Nazım Muradov, Yakup Sevimli, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, 352 sayfa. Eserin Türkçe baskısına Kononov'un ayrıca *SSCB'de Türk Filolojisi: 1917-1967* [*Тюркская филология в СССР, 1917-1967*, Москва, 1968, 45 с.] çalışması da eklenmiştir.

beraber Alman, Macar, Fransız, Fin ve Türk kökenli Türkologların hayatları ve çalışmaları hakkında bilgiler verilmektedir.²⁰ Kononov, *Türk Dilinin Araştırılması Tarihi Üzerine Deneme* isimli eserinde ise Batı Avrupa, Rusya, Sovyetler Birliği, Türkiye, ABD ve Japonya’da Türk Dili alanında yapılan çalışmaları ve yayınları gözden geçirmektedir.²¹ Rusya’da Doğubilimi ve Türkoloji üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilirken, bu alanda faaliyet gösteren ve çalışmalar üreten bilim adamlarının Sovyetler Birliği döneminde karşılaştıkları baskıyı, sürülmelerini, öldürülmelerini arşiv kaynaklarına dayanarak anlatan *Baskıya Uğrayan Türkoloji* eserini de hatırlatmakta fayda vardır.²² Konuyla ilgili yapılan başka bir araştırma da Y. V. Vasilkov, A. M. Grişina ve F. F. Perçönok’un hazırladıkları *Baskıya Uğrayan Doğubilimi* yazısıdır.²³

Türkiye’de konuyla ilgili yapılan çalışmalara gelince; Rusya Doğubilimi üzerine yazılan genel eserlere rastlamamakla beraber Rusya Türkologları hakkında çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan ilki Hasan Eren’in 1998 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış olan *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar* isimli eserdir. Eserde Almanya, Fransa, İngiltere, Macaristan, Finlandiya, Bosna Hersek, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Danimarka, İsrail, Hollanda, Çekoslovakya, Avusturya, Norveç, Estonya, Letonya, Rusya Çarlığı ve Sovyetler Birliği’nde yaşamış 157 Türkolog’un hayat hikâyeleri ve çalışmaları ile ilgili bilgi verilmektedir.²⁴ Türkiye’de faaliyet gösteren ve eser üreten Türkologlar

20 *Vatan Türkolojisinin Biyobibliyografik Sözlüğü, Ekim Devrimi’ne Kadar*, Giriş yazısı ve editörü A. N. Kononov, Moskova, 1974, 340 sayfa [*Биобиблиографический словарь отечественных тюркологов. Дюктябрьский период*, Под редакцией и с введением А. Н. Кононова, Москва, 1974, 340 с.].

21 A. N. Kononov, *Türk Dilinin Araştırılması Tarihi Üzerine Deneme*, SSCB Bilimler Akademisi Doğubilimi Enstitüsü, Leningrad Şubesi Bilim yayınları, Leningrad, 1976, 119 sayfa [Кононов А. Н., *Очерк истории изучения турецкого языка*, “Наука” ЛО Ин-та востоковедения АН СССР, Ленинград, 1976, 119 с.].

22 F. D. Aşnin, V. M. Alpatov, D. M. Nasilov, *Baskıya Uğrayan Türkoloji*, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Edebiyatı yayınları, Moskova, 2002, 296 sayfa [Ашнин Ф. Д. Алпатов В. М. Насилов Д. М. *Репрессированная тюркология*, Восточная литература РАН, Москва, 2002, 296 с.].

23 “Baskıya Uğrayan Doğubilimi: 20-50’li Yıllarda Baskıya Uğrayan Doğubilimciler”, Derleyenler: Y. V. Vasilkov, A. M. Grişina, F. F. Perçenok, *Aya ve Afrika Halkları*, 1990, Sayı 4, s. 114-125; Sayı 5, s. 96-106 [“Репрессированное востоковедение: Востоковеды, подвергшиеся репрессиям в 20-50-е годы”, *Народы Азии и Африки*, Сост. Я. В. Васильков, А. М. Гришина, Ф. Ф. Перченко, 1990, № 4, сс. 114-125; № 5, сс. 96-106].

24 Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, 349 sayfa.

üzerine benzer bir çalışma Tuncer Gülensoy tarafından hazırlanmıştır.²⁵ Devam etmekte olan ve ilk cildi *Rusya Türkologları* ismiyle iki kitap halinde yayınlanan *Avrasya Türkologları Sözlüğü* bu alanda daha kapsamlı bir çalışma olma özelliği taşımaktadır. Bu projenin yayınlanan *Rusya Türkologları* cildinde 479 Rusyalı Türkolog'un hayat hikâyeleri ve çalışmalarıyla ilgili bilgi verilmektedir.²⁶ Yine *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Türkoloji Özel Sayısı* da Türkoloji ve Türkologlar üzerine yapılan çalışmalar arasında yerini almıştır. İki kitap halinde yayınlanan bu sayıda 23 Türkologun hayat hikâyesi, çalışmaları ve aynı zamanda Türkoloji'nin tarihi ve günümüzdeki durumuyla ilgili 47 akademik çalışma bulunmaktadır.²⁷

Yukarıda bahsi geçen Rusya Doğubilimi ve Türkolojisiyle ilgili Rusya'da ve Türkiye'de yayınlanan genel eserlerde, S. D. Miliband'ın kitabı hariç, çalışmamızın konusunu oluşturan Boris Vsevolodoviç Miller hakkında fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Çeşitli vesilelerle değişik kaynaklarda ismi kısaca hatırlanmıştır. Kendisiyle ilgili akademik çalışmalar son yıllarda yapılmaya başlanmıştır.

Boris Vsevolodoviç Miller

A) B. V. Miller'le İlgili Çalışmalar

Miller'den bahseden ilk kaynak, 1915 yılında yayınlanan *Kuruluşunun İlk 50. Yılında İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti* çalışmasıdır. Cemiyetteki faaliyetlerinden dolayı Miller bu çalışmada hatırlanmıştır. Burada Miller'le ilgili kısa biyografik bilgilerin yanı sıra 1915 yılına kadar yayımladığı yazıların listesi

25 Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler I, (1800-1950: Türkolojinin 150 Yılı)*, Akçağ yayınları, Ankara, 2012, 799 sayfa.

26 Aleksandr Kolesnikov, İlyas Kamalov, *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, I. Cilt - I. Kitap / *Rusya Türkologları (XX. Yüzyıl)*, TTK, TÜRKSOY ve IFESCCO ortak yayını, Ankara, 2011, 442 sayfa; aynı yazarlar, *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, I. cilt - II. kitap / *Rusya Türkologları (XX. Yüzyılın İkinci Yarısı - XXI. Yüzyılın Baş)*, TTK, TÜRKSOY ve IFESCCO ortak yayını, Ankara, 2012, 495 sayfa. Bu proje 5. cilt olarak düşünülmektedir. Birinci cilt Rusya Türkologlarını, ikinci cilt bağımsızlığı kazanan Türk devletlerindeki Türkologları, üçüncü cilt Avrupalı Türkologları, dördüncü cilt Çin ve Japonya Türkologlarını, beşinci cilt ise Türkiye'deki Türkologları içerecektir. Bkz.: Sümeyra Harmanda, "Avrasya Türkologları Sözlüğü, I. Cilt - I. Kitap / Rusya Türkologları (XX. Yüzyıl)", *Gazî Türkiyeyat*, Sayı 11, Güz 2012, s. 248-251.

27 *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Türkoloji Özel Sayısı*, Cilt 6, Sayı 11, 2 kitap, 2004, 275+222 sayfa [*Manas Üniversitesi Коолдук Илимдер Журналы Түркология Бөлүмчө Атайын Сан*].

verilmiştir.²⁸ 27 Mart 1915 Tarihinde İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti'nin Kadrosu isimli kitapta da Miller'in ismi geçmektedir.²⁹ 1930 yılında yayınlanan Moskova'nın Bilim Adamları isimli kitapta Miller'in çalıştığı kurumların isimleri, ev adresi ve telefonları verilmiştir.³⁰ Miller'in vefatından önce ansiklopedik bilgilerini içeren yazı *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nin 2. baskısında yayınlandı.³¹ Vefatı üzerine 1956 yılında *Sovyet Doğubilimi* dergisinde taziyе mesajı yayınlandı. Bu mesajda Miller'in hayatı ve çalışma alanı ile ilgili genel bilgiler aktarıldı.³² Miller'in bir zamanlar eğitim aldığı Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü üzerine Baziyants'ın yazdığı iki çalışmanın değişik sayfalarında Miller'in ismi anılmaktadır.³³ Yine ilişki kurduğu kurumlarla ilgili yayınlarda³⁴ veya yaptığı çalışmalarla ilgili hazırlanan bibliyografyada kendisi ile ilgili kısa bilgilere rastlanmaktadır.³⁵ Miller'le ilgili daha kapsayıcı bilgiler S. D. Miliband'ın *Rusya Doğubilimcileri* çalışmasında verilmiştir. Buraya Miller'in hayat hikâyesi, çalışma alanı ve kendisinin hatırladığı çalışmalarla ilgili bazı kaynak bilgileri aktarılmıştır.³⁶ Uzun aradan sonra Miller'in 2002 yılında hatırlandığı görülmektedir. Miller'in başarılı öğrencilerinden L. A.

28 "B. V. Miller", *Kuruluşunun İlk 50. Yılında İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti (1864-1914)*, Cilt 2, Moskova, 1915, s. 228-229 ["Миллер Б. В.", *Императорское Московское Археологическое общество в первое 50-летие его существования (1864-1914)*, Т. 2, Москва, 1915, сс. 228-229].

29 27 Mart 1915 Tarihinde İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti'nin Kadrosu, Moskova, 1915, s. 12 [Личный состав Императорского Московского Археологического общества к 27 марта 1915 г., Москва, 1915, с. 12].

30 "B. V. Miller", *Moskova'nın Bilim Adamları*, Moskova, 1930, s. 184 ["Миллер Б. В.", *Научные работники Москвы*, Москва, 1930, с. 184].

31 "B. V. Miller", *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*, 2. Baskı, Cilt 27, Moskova, 1954, s. 485 ["Миллер Б. В.", *Большая советская энциклопедия*, 2-е изд., Т. 27, Москва, 1954, с. 485].

32 "B. V. Miller (1877-1956): Taziyе Mesajı", *Sovyet Doğubilimi*, 1956, Sayı 5, s. 158-159 ["Б. В. Миллер (1877-1956): (Некролог)", *Советское востоковедение*, 1956, № 5, сс. 158-159].

33 A. P. Baziyants, *Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü*, Moskova, 1959, s. 3, 37, 51 [Базиянц А. П., *Лазаревский институт восточных языков*, Москва, 1959, с. 3, 37, 51]; A. P. Baziyants, *Vatan Doğubilimi Tarihinde Lazarev Enstitüsü*, Moskova, 1973, s. 27, 109, 127, 128, 146, 187, 198, 208 [Базиянц А. П., *Лазаревский институт в истории отечественного востоковедения*, Москва, 1973, с. 27, 109, 127, 128, 146, 187, 198, 208].

34 *Aya Müzesi - SSCB Bilimler Akademisi Doğubilim Enstitüsü Leningrad Şubesi*, Moskova, 1972, s. 388, 397 [Азиатский музей - Ленинградское отделение Института востоковедения АН СССР, Москва, 1972, с. 388, 397].

35 *İran Bibliyografyası*, Moskova, 1967, s. 358 [Библиография Ирана, Москва, 1967, с. 358].

36 S. D. Miliband, *Rusya Doğubilimcileri, XX. Yüzyıl-XXI. Yüzyılın Başı, Biyobibliyografik Sözlük*, Birinci kitap: A-M, Moskova, 2008, s. 918 [Миллибанд С. Д., *Востоковеды России, XX - начало XXI века: биобиблиографический словарь*, Кн. 1: А - М., Москва, 2008, с. 918].

Pireyko, Miller'in çalışmalarıyla ilgili 2002 yılında *Talış* gazetesine mülakat vermiştir. Burada o, hocasının ilgi alanlarından olan Talışlar konusundaki yaklaşımını değerlendirmiştir.³⁷ 2006 yılında P. İ. Magayeva Miller'in Karaçaylar ile çalışmasını incelemiştir.³⁸ Ünlü Türkolog N. F. Katanov'la ilgili R. Valeyev'in yaptığı iki çalışmada da Miller hatırlanmaktadır.³⁹ Yine Miller'in Talışlarla ilgili çalışmalarını değerlendiren İğbal Abilov, konuyla ilgili iki makale yazmıştır.⁴⁰

B. V. Miller'le ilgili Türkiye'de tek çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, Miller'in 1903 yılında Rusya'da yayınladığı *Türk Halk Türküleri* kitabı üzerine yapılan bir araştırmadır.⁴¹

Bu çalışma, doğubilimci ve Türkolog B. V. Miller hakkında alanda bulunan boşluğu doldurmaya hizmet edecektir.

37 L. A. Pireyko, "Talış Her Zaman Kalbimdedir", *Talış*, Sayı 5 (10), 2002, s. 5 [Пирейко Л. А., "Талыш всегда был в моем сердце", *Талыш*, 2002, №5 (10), с. 5].

38 P. İ. Magayeva, "B. V. Miller'in 'Karaçayların Geleneksel Hukukundan' Çalışmasında Geleneksel Adet-Hukuk Sisteminin Araştırılma Problemleri", *Stavropol Devlet Üniversitesi Belleteni*, 2006, sayı 45, s. 62-66 [Магаева П. И., "Проблемы изучения традиционной адатно-правовой системы в работе Б. В. Миллера 'Из области обычного права карачаевцев'", *Вестник Ставропольского государственного университета*, 2006, Вып. 45, сс. 62-66].

39 R. Valeyev, "O Kazan İçin Gerekli (N. F. Katanov'un Bilimsel Mirası Üzerine)", *Asırların Sesi*, Sayı 3-4, 2011, s. 147 [Валеев Р., "Он нужен для Казани" (О научном наследии Н. Ф. Катанова)", *Гасырлар авазы - эхо веков*, 2011, № 3/4, с. 147]; R. M. Valeyev, "N. F. Katanov'un Vefatı, B. V. Miller'in C. F. Oldenburg'a Mektubu", *Doğu Arşivi*, Sayı 2, 2011, s. 44-47 [Валеев Р. М., О кончине Н. Ф. Катанова, Письмо Б. В. Миллера С. Ф. Ольденбургу", *Восточный архив*, 2011, № 2, сс. 44-47].

40 Şahini İğbal Abilov, "Miller Talış'ta", *Rus Derlemesi: Rusya Tarihi ile ilgili Araştırmalar*, derleyenler: O. R. Ayrapetov, M.A. Kolerov, Bruce Menning, Paul Chaisty. Cilt XVIII, Moskova, Modest Kolerov, 2016, ss. 361-377, http://ostkraft.ru/books/book56_1.pdf [Абилов И. Ш., "Миллер в Талыше", *Русский Сборник: Исследования по истории России*, Ред.-сост. О. Р. Айрапетов, М. А. Колеров, Брюс Меннинг, Пол Чейсти, Том XVIII, Модест Колеров, Москва, 2016, сс. 361-377, Режим доступа: http://ostkraft.ru/books/book56_1.pdf]. Ayrıca, Millerin biyografisinin bir dönemi için bkz.: Şahini İğbal Abilov, "Etnik Halk: Azerbaycan 'Bilim Propagandası'nın Metamorfozları", *REX Haber Ajansı*, <http://www.iarex.ru/articles/49207.html>, 14 Temmuz 2014 [Абилов И. Ш. "Этнический народ": метаморфозы азербайджанской "научной пропаганды" // *ИЛА REX* (2014, 14 июля). - Режим доступа: <http://www.iarex.ru/articles/49207.html>].

41 Elnur Ağayev, İğbal Abilov, "Rusyalı Doğubilimci B. V. Miller ve 'Türk Halk Türküleri' Çalışması", *Yeni Türkiye Dergisi Türk Müsiki Özel Sayısı*, Sayı 57, 2014, s. 1052-1065.

B) B. V. Miller'in Hayat Hikâyesi ve Çalışmaları

Ünlü Rusya ve Sovyet doğubilimcisi Boris Vsevolodoviç Miller [*Борис Всеволодович Миллер*] 12 Kasım [eski takvime göre⁴² 31 Ekim] 1877 yılında Moskova'da, seçkin Moskovalı dilbilimci, halkbilimci (folklorcu), etnograf ve edebiyatçı Vsevolod Fyodoroviç Miller (1848-1913) [*Всеволод Федорович Миллер*] ve Yevgeniya Viktorovna Miller'in (Nasonova) [*Евгения Викторовна Миллер (Насонова)*] (ölümü 1928) çocuğu olarak doğdu.⁴³ Miller, ablası Antonina'dan sonra ailenin ikinci çocuğudur. Kendinden sonra dünyaya gelen iki erkek kardeşi daha vardır: Gelecekte Moskova Devlet Pedogoji Üniversitesi'nin botanikçi profesörü olacak Viktor (1880-1946) ve Fyodor (1882-1928).

Rusya ve Moskova beşeri bilimler tarihinin bütün bir dönemi, kendi zamanının değerli bilim adamlarından olan babası Vsevolod Fyodoroviç Miller'in adıyla anılır. O, yetenekli Sanskritist, İranist ve Rus halk edebiyatı araştırmacısı sıfatlarını kendinde birleştiren çok yönlü bir bilim adamı olmuştur. Vsevolod Fyodoroviç soylu bir aileden geliyordu. Alman asıllı babası Fyodor Bogdanoviç Miller (1818-1881) [*Федор Богданович Миллер*] zamanının ünlü Rus şair ve çevirmeni, Rus dili ve edebiyatı öğretmeniydi. 22 yıl boyunca "Eğlence" [*Развлечение*] isimli mizah dergisini yayınladı.⁴⁴

Vsevolod Fyodoroviç, 1870 yılında Moskova Üniversitesi'nin Tarih-Filoloji fakültesini bitirmiş, 1874 yılında Almanya'ya gitmiş, bir yıl sonra bilgilerini daha da derinleştirmek için Prag'a geçmiş ve 1876 yılında da Moskova'ya geri dönmüştür. 1877 yılında Moskova Üniversitesi Karşılaştırmalı Dilbilim Bölümü profesörü, 1892 yılında Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü profesörü, 1903 yılında ise fahri profesör unvanlarını almıştır. 1872 yılından itibaren Moskova Üniversitesi

42 1917 yılında Bolşevikler Rusya'da iktidara geldikten sonra, o güne kadar kullanılmakta olan Julyen takviminden vazgeçerek 26 Ocak 1918 yılında Gregoryen takvimini kabul ettiler. Şubat ayında ise takvimler 1'den değil 14'ten başladı. Bu takvimler arasında 20. yüzyıl için 13 gün fark varken, 19. yüzyıl için bu fark 12 gün idi. Sovyetler Birliği döneminde Julyen takvimi için *eski takvim*, Gregoryen takvimi için ise *yenî takvim* tabiri kullanılmıştır. Bkz.: "Takvim", *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, Cilt 9, Bakü, 1986, s. 237 ["ТӘҒВИМ", *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası*, ЧИЛД 9, Баку 1986, с. 237]; A. S. Barsenkov, A. İ. Vdovin, *Rusya Taribi 1917-2004*, Moskova, 2006, s. 61 [Барсенков А. С., Вдовин А. И., *История России 1917-2004*, Москва, 2006, с. 61].

43 Метрическое свидетельство о рождении Б. В. Миллера. 2 августа 1895 г., *Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ)*, ф. ДЛС и ХД, оп. 749/2, 1903 г., л. 26, а. 17.

44 Bkz.: A. M. Umanski, "Miller (Fyodor Bogdanoviç, 1818-1881)", *Brokgaуз ve Yefron'un Ansiklopedik Sözlüğü*, Cilt 19, SPb. [Sankt-Petersburg], 1896, s. 305 [Уманский А. М., Миллер (Федор Богданович, 1818-1881)", *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, т. 19, Санкт Петербург, 1896, с. 305].

bünyesinde Rus Edebiyatını Sevenler Cemiyeti'nin üyesi olmuştur.⁴⁵ 1881 yılında o, Moskova Üniversitesi bünyesinde İmparatorluk Doğa Bilimini, Antropolojiyi ve Etnografyayı Sevenler Cemiyeti Etnografya Bölümü'nün başkanı⁴⁶ ve bu bölümün yayınladığı “Etnografik İncelemeler” dergisinin editörü olmuştur.⁴⁷

45 Edebi ve bilimsel bir cemiyet olan Moskova Üniversitesi bünyesinde Rus Edebiyatını Sevenler Cemiyeti [*Общество любителей российской словесности при Московском университете*] 1811-1930 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Cemiyetin aktif üyeleri arasında İ. S. Turgenev, F. M. Dostoyevski, A. N. Tolstoy, V. Ya. Bryusov, İ. A. Bunin, A. Fet ve vb. dünyaca ünlü Rus yazar ve şairleri bulunmaktaydı. Cemiyetin önemli yayınlarından biri V. İ. Dağın hazırladığı *Yaşayan Büyük Rus Dili Açıklamalı Sözlüğü (1-4 cilt, 1863-66)* [*Толковый словарь живого великорусского языка В. И. Даля (ч. 1-4, 1863-66)*]’dür. Daha geniş bilgi için bkz.: R. Kleymenova, *Rus Edebiyatını Sevenler Cemiyeti, 1811-1930*, Academia yayınları, Moskova, 2002, 624 sayfa [Клейменова Р., *Общество любителей российской словесности. 1811-1930*, Academia, Москва, 2002, 624 с.].

46 Moskova Üniversitesi bünyesinde, Moskova Üniversitesi hocalarının, öğrencilerinin ve mezunlarının girişimiyle 1863 yılında Doğa Bilimini Sevenler Cemiyeti olarak kurulan bu cemiyet, 1864 yılında Antropoloji ve 1865 yılında Etnografya bölümlerinin de açılmasıyla *Moskova Üniversitesi Bünyesinde İmparatorluk Doğa Bilimini, Antropolojiyi ve Etnografyayı Sevenler Cemiyeti* [*Императорское Общество Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии при Московском университете*] ismini aldı. Cemiyet, Moskova Üniversitesi’nin antropoloji, etnografya ve doğabilimleri alanında ün kazanmış hocalarının gönüllü katılımı ile onların gözetiminde araştırmalar yapmış ve ülkenin değişik bölgelerine akademik geziler düzenlemiştir. Cemiyetin, antropoloji ve etnografya bölümleriyle beraber fizik, kimya, coğrafya, jeoloji, biyoloji, fizyoloji vb. bölümleri de bulunmaktaydı. 1931 yılında cemiyet *Moskova Doğadenetleyenler Cemiyeti* [*Московское общество испытателей природы*]’yle birleşmiştir. Daha geniş bilgi için bkz.: “Moskova Üniversitesi Bünyesinde Doğa Bilimini, Antropolojiyi ve Etnografyayı Sevenler Cemiyeti”, *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*, Cilt 30, 2. Baskı, Moskova, 1954, s. 426 [“Общество Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии при Московском университете”, Большая советская энциклопедия, том 30, 2-ое издание, Москва, 1954, с. 426]; M. M. Kerimova, “İmparatorluk Doğa Bilimini, Antropolojiyi ve Etnografyayı Sevenler Cemiyeti ve Onun Arşivinin Akıbeti”, *Etnografik İncelemeler*, Sayı 1, 2007, s. 137-141 [Керимова М. М., “Императорское общество любителей естествознания, антропологии и этнографии и судьба его архива”, *Этнографическое обозрение*, 2007, № 1, сс. 137-141].

47 *Moskova Üniversitesi Bünyesinde İmparatorluk Doğa Bilimini, Antropolojiyi ve Etnografyayı Sevenler Cemiyeti* çalışmalarını yaptığı dergi ve kitap yayınlarıyla bilim dünyasına duyurmaktaydı. Tüm cemiyeti kapsayan *Doğa Bilimini, Antropolojiyi ve Etnografyayı Sevenler Cemiyeti’nin Haberleri* [*Известия общества любителей естествознания, антропологии и этнографии*] dergisiyle beraber bazı bölümlerin de kendi dergileri bulunmaktaydı. Örneğin, Coğrafya bölümü *Coğrafya/Dünyabilimcilik* [*Землеведение*], Antropoloji bölümü *Rus Antropolojisi Dergisi* [*Русский антропологический журнал*]’ni yayınlamaktaydı. Etnografya bölümünün dergisi olan *Etnografik İncelemeler* [*Этнографическое обозрение*] dergisi 1889-1916 yılları arasında yılda 4 sayı olarak (ekonomik sıkıntılardan dolayı bazı yıllarda yılda 2 sayı olarak) yayınlanmıştır. 1916 yılında ekonomik sıkıntılardan dolayı yayını durduran dergi, 10 yıllık bir aradan sonra 1926 yılında yeniden yayına başladı. 1931 yılına kadar *Etnografya* [*Этнография*], 1931-1991 yılları arasında *Sovyet Etnografyası* [*Советская этнография*] isimleriyle yayını sürdürdü. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ise 1992 yılından günümüze dergi yeniden eski ismiyle, *Etnografik İncelemeler* ismiyle yayınına devam etmektedir. Bkz.: “Etnografik İncelemeler”, *Brokgauz ve Yefron’un Ansiklopedik sözlüğü*, Cilt 41, 1904, s. 180 [“Этнографическое

1889 yılında bu Cemiyetin başkanı seçilmiş, fakat 1891 yılında buradaki görevinden ayrılmıştır. 1884-1897 yılları arasında Rumyantsev Müzesi Etnografya Bölümü Daşkov Etnografik Müzesi'nde görev almıştır.⁴⁸ 1897-1911 yılları arasında Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nün müdürü ve profesörü olmuştur.⁴⁹

Обозрение”, *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, 1904, т. 41, с. 180]; M. Kerimova, “Etnografik İncelemeler’ Dergisinin Oluşturulması Üzerine (1889-1916) (V. V. Bogdanov’un Arşivi Esasında)”, *Antropolojik Forum*, Sayı 15, s. 397-412 [Керимова М., “О создании журнала «Этнографическое обозрение» (1889-1916) (по архивным материалам В. В. Богданова)”, *Антропологический форум*, № 15, сс. 397-412]; S. V. Sokolovski, “Rusya Etnografisi XX. Yüzyıl Sonunda, Bibliyometrik Çalışma”, *Etnografik İncelemeler*, 2003, Sayı 1, s. 3-54 [Соколовский С. В., “Российская этнография в конце XX в. библиометрическое исследование”, *Этнографическое обозрение*, 2003, № 1, сс. 3-54].

48 Daşkov Etnografik Müzesi [*Дашковский этнографический музей*] 1867 yılı Umumrusya Etnografik Sergisi [*Всероссийская этнографическая выставка*]’nin koleksiyonları esasında kurulmuş ve Moskova’daki Rumyantsev Müzesi [*Румянцевский музей*]’nin Etnografik şubesine bağlanmıştır. Dönemin önemli müzesi olan Rumyantsev müzesi 1831 yılında Sankt-Petersburg’da graf N. P. Rumyantsev’in koleksiyonları esasında kurulmuş ve 1861 yılında Moskova’ya taşınmıştır. 1924 yılında Daşkov Etnografik Müzesi yeni kurulan Merkezi Halkaraştırma Müzesi [*Центральный музей народоведения*] (1934 yılında SSCB Halkları Müzesi [*Музей народов СССР*] ismini aldı)’ne bağlandı. 1948 yılında SSCB Halkları Müzesi’nin koleksiyonları Leningrad (şimdiki Sankt-Petersburg)’da yerleşen SSCB Halkları Etnografyası Devlet Müzesi [*Государственный музей этнографии народов СССР*]’ne aktarıldı. Müze 1992 yılından Rusya Etnografik Müzesi [*Российский этнографический музей*] ismini taşımaktadır. Daha geniş bilgi için bkz.: Kh. M. Tur’inskaya, “XIX Yüzyıl-XXI Yüzyıl Başlarında Moskova’da Etnografik Müzecilik Tarihinden”, *Müzeciliğin Sorunları*, Sayı 1 (5), 2012, s. 43-51 [Турьинская Х. М., “Из истории Этнографического музейного дела в Москве в XIX - начале XXI вв.”, *Вопросы музеологии*, 2012, вып. № 1(5), сс. 43-51]; “Halkaraştırma Müzesi”, *Rusya Müze Ansiklopedisi*, Cilt 2, Moskova, 2001, s. 8-9 [“Музей народоведения”, *Российская музейная энциклопедия*, т. 2, Прогресс, РИПОЛ классик, Москва, 2001, сс. 8-9].

49 *Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü* [*Лазаревский институт восточных языков*]’nün temeli, 1815 yılında Moskova’da Ermeni Lazarevlerin, Ermeni çocuklarına ilkokul eğitimi verme amacıyla, kendi imkânlarıyla açtıkları *Ermeni Lazarevler Öğretim Kurumu*’na [*Армянское Лазаревское училище*] dayanmaktadır. Zamanla bu kurum, eğitim vermenin yanında Doğu dillerinin ve edebiyatlarının araştırma merkezine çevrildi. Bolşevikler iktidara geldikten sonra 7 Eylül 1920 yılında alınan bir kararla bu ve Moskova’da yerleşen diğer doğubilimci enstitüler esasında 1921 yılında Moskova Doğubilim Enstitüsü [*Московский институт востоковедения*] kuruldu. Bu kurum faaliyetini 1954 yılına kadar devam ettirmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: J. A. Ananyan, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü”, *Tarih-Filoloji Dergi*, Erivan, 1998, Sayı 1-2, ss. 63-74 [Ананян Ж. А., “Лазаревский Институт Восточных Языков в первой половине XIX века”, *Историко-филологический журнал*, 1998, № 1-2, сс. 63-74]; A. P. Baziyants, *Vatan Doğubilimi Tarihinde Lazarev Enstitüsü*, Bilim yayınevi, Moskova, 1973, 224 sayfa [Базиянц А. П. *Лазаревский институт в истории отечественного востоковедения*, “Наука”, Москва, 1973, 224 с.]; A. P. Baziyants, *Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü (Tarihî Hikâyesi)*, Doğu Edebiyatı Yayınları, Moskova, 1959, 54 sayfa [Базиянц А. П., *Лазаревский институт восточных языков (исторический очерк)*, Издательство восточной литературы, Москва, 1959, 54 с.]; A. Krymski, “Moskova’da Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü”, *Брокгауз ve Yefron’un Ansiklopedik sözlüğü*, Cilt 17, S.-Peterburg, 1896, s. 247-248 [Крымский А., “Лазаревский институт восточных языков в Москве”, *Энциклопедический*

V. F. Miller 1897 yılından itibaren Moskova Arkeoloji Cemiyeti Doğu Komisyonu'nun başkanlığını yapmıştır.⁵⁰ 1898 yılında İmparatorluk Bilimler Akademisi Rus Dili ve Edebiyatı şubesinin muhabir üyesi, 1911 yılında ise ordiner akademîği seçilmiştir.⁵¹ Bununla beraber V. F. Miller Rusya'da etnografya ilminin, aynı zamanda dilbilimi, edebiyatşinaslık ve farklı ilim dallarının gelişmesine etki etmiştir. O eğitim-öğretim yaşamı boyunca çok sayıda folklorcu/halkbilimci, etnograf, doğubilimci vb. yetiştirdi. V. F. Miller'in parlak takipçilerinden biri de oğlu B. V. Miller oldu.

Farklı kaynaklarda B. V. Miller'in 6. Moskova Klasik Erkek Cimnazyumunu 1895 yılında altın madalya ile bitirdiği yazılmaktadır.⁵² Fakat Miller'in torunu Natalya Mihaylovna Somik'te dedesinin 4. Klasik Erkek Cimnazyumundaki iki

словарь, издатель Ф. А. Брокгаузъ, П. А. Ефронъ, Том 17, Санкт Петербург, 1896, сс. 247-248]; Kononov, Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi, s. 170-178.

50 Moskova Arkeoloji Cemiyeti [*Московское археологическое общество*](MAC), Rusya İmparatorluğu Halk Eğitimi Bakanı S. S. Uvarov (1786-1855)'un oğlu A. S. Uvarov (1825-1884) tarafından 1864 yılında kurulmuş ve 1923 yılına kadar faaliyet göstermiştir. 1887 yılında MAC'nin Doğu Komisyonu [*Восточная комиссия*] faaliyete başlamıştır. Bu Komisyon, Cemiyet'in Doğu'nun arkeoloji anıtlarını incelemek, korumak ve bu konuda yayın yapmak isteyen üyeleri tarafından kurulmuştu. Sonraki yıllarda Komisyon faaliyetini sadece arkeoloji ile sınırlı tutmamış ve doğubiliminin diğer dalları ile de ilgilenir olmuştur. Komisyonun ilk başkanlığını F. Y. Korş (1843-1915) yapmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: A. P. Baziyants, *Vatan Doğubilimi Tarihinde Lazarev Enstitüsü*, s. 166-190; "Moskova Arkeoloji Cemiyeti", *Rusya Bilimsel Cemiyetler Rehberi* (hazırlayan İ. İ. Komarov), New York, 2000, s. 175-196 [*“Московское археологическое общество”, Путеводитель по научным обществам России* (сост. Комарова И. И.), Normann Ross Publishing Inc., Нью-Йорк, 2000, сс. 175-196].

51 V. F. Miller ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: A. İ. Kirpiçnikov, "Miller, Vsevolod Fyodoroviç", *Брокгаузъ ve Ефронъ'un Ansiklopedik sözlüğü*, Cilt 19, S.-Peterburg, 1896, s. 298-300 [Кирпиçников А. И., "Миллер, Всеволод Федорович", *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, т. 19. , Санкт Петербург, 1896., сс. 298-300]; S. N. Azbelev, "V. F. Miller", *Rus Folklorcuları, Bibliyografik Sözlük*, Rusya Bilimler Akademisi Rus Edebiyatı Enstitüsü (Puşkin Evi), Moskova, 2010, s. 174-182 [Азбелев С. Н., "Миллер В. Ф.", *Русские фольклористы. Библиографический словарь*, Институт русской литературы (Пушкинский дом) РАН, Москва, 2010, сс. 174-182]; V. M. Mihaylovskiy, "V. F. Miller'in Bilimsel Faaliyetinin Kısa Hikâyesi", *Vsevolod Fyodoroviç Miller'e Armağan*, Moskova, 1900, s. VII-XII (XII-XVII. sayfalarda V. F. Millerin yayınlanan çalışmalarının listesi verilmiştir) [Михайловский В. М., "Краткий очерк научной деятельности В. Ф. Миллера", *Юбилейный сборник в честь Всеволода Федоровича Миллера*, Москва, 1900, сс. VII-XII (там же, Библиографический перечень печатных трудов В. Ф. Миллера, с. XIII-XVII)]; V. A. Kaloyev, *Kafkasınas V. F. Miller (Araştırma ve Kaynaklar)*, Kuzey Osetya Kitap Yayınları, Orconikidze, 1963, 198 sayfa [Калоев В. А., *В. Ф. Миллер - кавказовед (Исследование и материалы)*, Северо-Осетинское книжное издательство, Орджоникидзе, 1963, 198 с.]. Aynı zamanda bkz.: *Etnografik İncelemeler*, sayı 3-4, 1913 (bu sayı V. F. Miller'in vefatından sonra yayınlanmıştır. Burada onun biyografisi ve bilimsel faaliyetiyle ilgili makaleler bulunmaktadır).

52 *Архив Московского Государственного Университета (АМГУ)*, ф. 1, оп. 34 л, ед. хр. № 5864, л. 15; *Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ)*, ф.7668, оп.1, л. 2870, л. 3.

okul (3. ve 4. sınıflar için) günlüğü korunmaktadır. B. V. Miller'in babası Vsevolod Fyodoroviç 4. Cimnazyumu bitirmiş ve sonraları bir süre daha burada eğitim vermiştir. Anlaşılan, ailenin büyük oğlu Boris, eğitimine 4. Cimnazyumda başlamış, fakat daha sonra 6. Cimnazyuma geçmiş ve burayı başarıyla tamamlamıştır.

Miller, 1895 yılında Moskova Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ni kazandı ve 1899 yılında bu eğitim kurumunu birinci dereceli diplomayla tamamladı.⁵³ Buradaki eğitim yaşamında özellikle medeni ve geleneksel hukuka ilgi duydu.⁵⁴ 1898 yılının yazında Miller, Kuban nehrinin yukarı kısmında - Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türk kökenli halk olan Karaçayların geleneksel hukuklarını öğrenmek için bu bölgeye gitti. Buradaki araştırması Üniversitede dönem ödevi olarak kabul gördü, birkaç yıl sonra ise *Etnografik İncelemeler* dergisinde yayınlandı.⁵⁵ Üniversite bitiminden sonra kısa süreliğine, 15 Eylül (3 Eylül) 1899 tarihinden 8 Eylül (26 Ağustos) 1900 tarihine kadar Moskova Hakimler Dairesi'nde hizmet etti, 26 Mayıs (13 Mayıs) 1900 tarihinde ise kolej sekreteri sınıfında⁵⁶ görev aldı.⁵⁷

Kafkasya ve Yakın Doğu'ya merakından dolayı yeniden eğitime dönüş yaparak Eylül 1900 yılında Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nün Özel Sınıflarına kaydını yaptırdı.⁵⁸ Özel Sınıflar, eğitim süreci ve mezunlarının kazandığı haklara göre yüksek eğitim kurumlarına tekabül eden 3 yıllık Doğubilim disiplinleri içeren bir programdı. Buradaki programda Farsça, Arapça, Ermeni Edebiyatı, Türk-Tatar Dili, Doğu Tarihi vb. dersler bulunmaktaydı.⁵⁹ B. V. Miller burada V. F. Miller,

53 ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ел. хр. № 237, л. 44.

54 Bkz.: "B. V. Miller", *Kuruluşunun İlk 50 Yılında İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti*, Cilt 2, Moskova, 1915, s. 228 ["Миллер Б. В.", *Императорское Московское Археологическое общество в первое 50-летие его существования (1864-1914)*, Т. 2, Москва, 1915, с. 228].

55 Bkz.: B. V. Miller, "Karaçayların Geleneksel Hukukundan", *Etnografik İncelemeler*, kitap LII, Sayı 1, 1902, s. 1-40; kitap LIV, Sayı 3, s. 67-87 [Миллер Б. В., "Из обычного права карачаевцев", *Этнографическое обозрение*, 1902, кн. LI, № 1, сс. 1-40; кн. LIV, № 3, сс. 67-87].

56 I. Petro 1722 yılında onayladığı Rusya İmparatorluğu'nda memuriyet düzeni ile ilgili kanuna (Rusya İmparatorluğu Rütbelere Listesi-Табель о рангах Российской империи) göre kolej sekreteri X. sınıf sivil rütbesidir.

57 Аттестат о службе Б. В. Миллера в Московской Судебной палате. 26 августа 1900г./ / АВПРИ, ф. ДАС и ХД, оп. 749/2, 1903 г., л. 26, л. 5-6.

58 Аттестат об окончании курса Специальных классов Лазаревского института восточных языков. 28 мая 1903 г./ / АВПРИ, ф. ДАС и ХД, оп. 749/2, 1903 г., л. 26, л. 4-4об.

59 Bkz.: J. A. Ananyan, "Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü XIX. Yüzyılın İlk yarısında", *Taribi-Filoloji Dergisi*, Erivan, 1998, sayı 1-2, s. 66 [См.: Ананян Ж.А., "Лазаревский Институт Восточных

Y. F. Korş, M. O. Attaya vb. gibi seçkin doğubilimcilerden ders aldı.⁶⁰ Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'ne devam ettiği dönemde Miller'in birkaç bilimsel çalışması yayınlandı.

Bunlardan ilki 1902 yılında *Etnografik İncelemeler* dergisinde yayınladığı Çarşamba (Samsun)'daki Nekrasov Kazaklarıyla ilgili kısa bir çalışması idi.⁶¹ B. V. Miller Rusya'nın Karadeniz kıyısında (özellikle de Soçi Nahiyesi'nin köylerinde) Kazak-Çarşambalıların izlerini arıyordu. Fakat bu arayışında başarılı olamadı ve bir tane bile Çarşambalıyla karşılaşamadı. Miller ailesinin zaman zaman yaz tatili için Soçi'yi tercih etmelerini de burada hatırlatmakta fayda vardır. 1901 yılında Miller burada dinlenirken hem “pratik olarak Türkçeyi öğrenmeye çalışmış”⁶² ve hem de bir “İstanbul gezgin müzisyen” Petroyants'la tanışmıştır. Bu tanışma sonucunda da *Türk Halk Türküleri* çalışması ortaya çıkmıştır.⁶³

1902 yılında Soçi'den döndükten sonra Miller, Hazar Denizi'nin Güney-Batı bölgesinde Kür ve Sefidrud nehirleri arasında yaşayan otonom halk olan Talışların yaşadıkları Talış bölgesine gitti. Günümüzde sayıları 2-2.5 milyon oldukları tahmin edilen Talışlar İrandilli bir halktır ve Azerbaycan ve İran devlet sınırları onların yaşadıkları bölgeyi ikiye bölmüştür.⁶⁴ B. V. Miller dünyada

Языков в первой половине XIX века”, *Историко-филологический журнал*, 1998, № 1-2, с. 66]; A. P. Baziants, *Vatan Doğubilimi Taribinde Lazarev Enstitüsü*, s. 92.

60 “B. V. Miller (1877-1956): Taziye Mesajı”, *Sovyet Doğubilimliliği*, Sayı 5, 1956, s. 158 [“B. V. Миллер (1877-1956): (Некролог)”, *Советское востоковедение*, № 5, 1956, с. 158].

61 B. V. Miller, “Çarşambalı Nekrasovlar ile İlgili Sorun Üzerine”, *Etnografik İncelemeler*, Sayı 4 (kitap LV), 1902, s. 112-114 [Миллер Б. В., “К вопросу о некрасовцах-чаршамбинцах”, *Этнографическое обозрение*, 1902, № 4 (книга LV), с. 112-114].

62 ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ед. хр. № 237, л. 5.

63 Bu çalışması önce bir makale olarak yayınlanmıştır. Bkz.: B. V. Miller, “Türk Halk Türküleri”, *Etnografik İncelemeler*, kitap LVIII, Sayı 3, Moskova, 1903, s. 113-155 [B. V. Миллер, “Турецкие народные песни”, *Этнографическое обозрение*, 1903, кн. LVIII, №3, сс. 113-155]. Daha sonra ise eklemelerle kitap haline getirilmiştir. Bkz.: *Türk Halk Türküleri-Müzik Metinleri*, Boris Miller'in çeviri ve açıklamalarıyla, *Etnografik İncelemeler*'den ayrı basım, A. Kırmski'nin giriş yazısı genişletilmiştir, Moskova, 1903, XIV+43 sayfa [Турецкие народные песни, Музыкальные тексты, с переводомъи объяснениями Бориса Миллера, Оттискъ изъ “Этнографическаго обозрения”, дополненный введениемъ А. Е. Крымскаго, Москва, 1903, XIV+43 с.]. Türkiye'de bu kitap üzerine yapılmış tek çalışma için bkz.: Elnur Ağayev, İğbal Abilov, “Rusyalı Doğubilimci B. V. Miller ve ‘Türk Halk Türküleri’ Çalışması”, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Müsikisi Özel Sayısı*, Sayı 57, 2014, s. 1052-1065.

64 Daha geniş bilgi için bkz.: İ. Abilov, İ. Mirzalizade, “Talışlar, Kısa Tarihi Deneme”, F. A. Aboszoda, *Talışın Gerçekleşmeyen Bağımsızlığı, İ. Abilov, İ. Mirzalizade, Talış Tarihi ve Etnografyası Üzerine Denemeler*, Medisont yayınları, Minsk, 2011, s. 155-184 [Абиллов И., Мирзаллизде И., “Талышши. Краткий исторический очерк”, Абосзода Ф.А. *Незостоявшаяся независимость Талыша*. АБИЛОВ

öncelikle Talışlar üzerine yaptığı çalışmalarıyla ün kazanmıştır. Bu seferinden itibaren onun Talış bölgesine ve halkına uzun süreli aşkı, sevgisi başlamıştır. Miller'in danışmanlığında doktora tezini yazmaya başlayan ünlü Talışşinas, *Ruşça-Talışça Sözlüğü (6600 kelime)*'nin yazarı Liya Aleksandrovna Pireyko [*Лия Александровна Пирейко*] hocasıyla ilgili şunları söylüyor: “O Talışa, Talış Diline ve Talış Kültürüne fanatik derecede âşıktı. ‘Talış Temasını’ özenle koruduğunu, ona kimseyi yaklaştırmadığını, onu “kendi çocuğu” olarak gördüğü için hatta kıskandığını söylemek gerekir. Miller, ‘Talış benim evladımdır ve onu kimseye vermeyeceğim’ diyordu. Miller’in tüm yaşamını Talış halkına ve onun diline adadığını söylemek mümkündür. Miller, Talışlar ve onların dili hakkındaki bilgileri ilk kez İranist olan babası Vsevolod Miller’den duymuştur. Babası zamanında Talış Dili üzerine çalışmak istemiş, fakat yetiştirememiş ve bu konuyu oğluna vasiyet etmiştir. B. V. Miller kafasını Talış temasına o kadar takmış ki, her şeyini kaybetmeye hazırdı, “Yeter ki Talışıyla baş başa kalabilsin.”⁶⁵

Bu gezinin ilk sonuçlarını İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti Doğu Komisyonu’nun toplantısında bildiri olarak sundu ve bildiri Cemiyetin *Doğunun Eskiilikleri* adlı dergisinde yayınlandı.⁶⁶ Bu dergi Miller’e yabancı değildi, daha öğrencilik yıllarında da bu dergide bazı farklı yazıları yayınlanmıştı.⁶⁷

И., Мирзализаде И. *Очерки по истории и этнографии Талыша*, Медисонт, Минск, 2011, сс. 155-184].

65 L. A. Pireyko, “Talış Her Zaman Kalbimdedir”, *Talış*, sayı 5 (10), 2002, s. 5.

66 B. V. Miller, “Pers Talış Lehçesi Üzerine Deneme”, *Doğunun Eskiilikleri* (İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti Doğu Komisyonu Çalışmaları), Cilt 2, Sayı 3, Moskova, 1903, s. 225-226 [Миллер Б. В., “Очерк персидского талышского наречия”, *Древности восточные* (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества), т. 2, вып. 3, Москва, 1903, сс. 225-226].

67 Bak. A. Y. Kırımski, B. V. Miller, “Kahire’de Ezher Camisi Bünyesinde Tümmüslümanların Üniversitesi; Geçmişi, Onun Çağdaş Bilimi, Yayın ve Dergi Faaliyetleri”, *Doğunun Eskiilikleri* (İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti Doğu Komisyonu Çalışmaları), Cilt 2, Sayı 3, 1903, s. 169-199 (bu çalışmanın daha sonra ayrı basımı yapılmıştır: A. Y. Kırımski, B. V. Miller, *Kahire’de Ezher Camisi Bünyesinde Tümmüslümanların Üniversitesi; Geçmişi, Onun Çağdaş Bilimi, Yayın ve Dergi Faaliyetleri*, Moskova, 1903, 31 sayfa [Крымский А. Е., Миллер Б. В., “Всемусульманский университет при мечети Азхар в Каире, его прошлое, его современная наука, печать и журнальная деятельность”, *Древности восточные* (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества), т. II, вып. 3, 1903, сс. 169-199 (Ayrı baskının orijinali: Крымский А. Е., Миллер Б. В., *Всемусульманский университет при мечети Азхар в Каире, его прошлое, его современная наука, печать и журнальная деятельность*, тип. и словолитня О.О. Гербека, Москва, 1903, 31 с.)); B. V. Miller, “Kahire’de Ezher Camisi Bünyesinde Tümmüslümanların Üniversitesi; Geçmişi, Onun Çağdaş Bilimi, Yayın ve Dergi Faaliyetleri”, *Doğunun Eskiilikleri* (İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti Doğu Komisyonu Çalışmaları), Cilt 2, Sayı 3, 1903, protokoller, s. 211 [Миллер Б. В., “Всемусульманский

4 Haziran (22 Mayıs) 1903 tarihinde Miller, Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nün Özel Sınıflarını başarıyla tamamladı.⁶⁸ Aynı yıl, onu ilgilendiren “Müslüman Doğu ülkelerinde birkaç yıl yaşamak şansı elde etmek” ve “oradaki halkları ve dillerini ayrıntılı şekilde tanımak için”⁶⁹ Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. İlk olarak İran'a gönderildi ve 6 yıl boyunca Tahran, Buşehr, Şiraz ve Urmiye şehirlerinde Rusya İmparatorluğu'nun diplomatik ofislerinde görev aldı. İran'dan sonra birkaç yıl İstanbul, İşkodra ve Tanca'da çalıştı.⁷⁰ Diplomatik görevi süresince mümkün olduğu kadar Doğu araştırmalarına devam etti. İran'ın şahsen gezdiği fakat az incelenen, özellikle Arabistan ve Farsistan

университет при мечети Азхар в Каире, его прошлое, его современная наука, печать и журнальная деятельность”, *Древности Восточные* (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества), т. II, вып. 3, протоколы, Москва, 1903. с. 211]; B. V. Miller, “El-Cahız: Filozof ve Yazar”, *Doğunun Eskiilikleri* (İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti Doğu Komisyonu Çalışmaları), Cilt 2, Sayı 3, protokoller, 1903, s. 227-228 [Миллер Б. В., “Джахыз, как философ и беллетрист”, *Древности восточные* (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества), т. II, вып. 3, протоколы, 1903, сс. 227-228].

68 Аттестат об окончании курса Специальных классов Лазаревского института восточных языков. 28 мая 1903 г.// АВПРИ, ф. ДАС и ХД, оп. 749/2, 1903 г., л. 26, л. 4-4об.

69 ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ед. хр. № 237, л. 5.

70 АМГУ, ф. 1, оп. 34а, ед. хр. № 5864, л. 15; ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ед. хр. № 237, л. 5.

bölgeleri üzerine bir sıra çalışmalar yayınladı.⁷¹ Mayıs 1904 yılında İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti'nin muhabir üyesi seçildi.⁷²

Rusya'da yaşanan Ekim Devrimi'nden sonra Miller, diplomatik görevlerinden ayrıldı ve Doğubilimi çalışmalarına geri döndü. Kısa süre sonra öğretim faaliyetine başladı. 1918-1919 yıllarında Nikolay Yakovleviç Marr'a⁷³ yaklaşılmaya başladı. Onun eski Eski Gürcüce ve Eski Ermenice üzerine düzenlediği

71 B. V. Miller, "1905 yılında Buşehr'den Şiraz'a Seyahat", *Doğunun Eskiçilikleri* (İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti Doğü Komisyonu Çalışmaları), Cilt 3, Sayı 1, 1907, protokoller, s. 24 [Миллер Б. В., "Путешествие из Бушира в Шираз в 1905г.", *Древности восточные* (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества), т. III, вып. 1, протоколы, 1907, с. 24]; B. V. Miller, "Farsistan'ın Göçebe Aşiretleri", *Doğü Derlemesi*, kitap 2, Petrograd, 1916, s. 200-223 [Миллер Б. В., "Кочевые племена Фарсистана", *Восточный сборник*, кн. II, 1916, сс. 200-223]; B. Miller, "Arabistan Yazıları (Bender-Buşehr Başkonsolosluğu Müdürününin Raporu)", *Konsolosluk Raporları Toplusu*, Sayı III, SPb., 1907, ss. 200-224 [Миллер Б., "Очерк Арабистана (Донесение драгомана генерального консульства в Бендер-Бушире)", *Сборник консульских донесений*, Вып. III, Санкт Петербург, 1907, сс. 200-224].

Miller, İran'da topladığı malzemelere dayalı daha sonra da makaleler yayınladı: B. V. Miller, "Şuster Şehrinin Diyalekti Üzerine, Şuster Diyalektiğinde Sufi Şiirler ve Şuster Diyalekti Gramerinin Niteleme Denemesi", *İran (Makaleler Toplusu)*, Cilt 3, SSCB Bilimler Akademisi Yayınları, Leningrad, 1929, s. 71-93 [Миллер Б. В., "О диалекте г. Шустера. Суфическая поэма на шустерском диалекте и опыт грамматической характеристики последнего", *Иран (сборник статей)*, т. 3, издательство Академии Наук СССР, Ленинград, 1929, сс. 71-93]. Ayrıca, Miller'in vefatından sonra onun Tahran'da topladığı malzemeler ünlü Rus müzikolog V. Belyayev'in katılımıyla Fars tasnifleri koleksiyonu adıyla yayımlandı: V. M. Belyayev, *Fars Tasnifleri, Hatem Han Kayıtları*, B. V. Miller ve V. M. Belyayev'in Giriş Makaleleri, B. M. Miller'in çevrisi ve notları, Moskova, 1964, 96 sayfa [Беляев В. М., *Персидские песни. Записи Хатем хана*, Вступительные статьи Б. В. Миллера и В. М. Беляева, переводы текстов и примечания Б. В. Миллера, Москва, 1964, 96 с.].

72 "B. V. Miller", *Kuruluşunun 50 Yılında İmparatorluk Moskova Arkeoloji Cemiyeti*, Cilt 2, Moskova, 1915, s. 229 ["Миллер Б. В.", *Императорское Московское Археологическое общество в первое 50-летие его существования (1864-1914)*, Т. 2, Москва, 1915, с. 229]; *Devlet Bütçesi Kurumu "Moskova Şehri Merkezî Devlet Arşivi"*, 1917 yılına kadarki belgelerin korunması merkezi, koleksiyon 454, klasör 2, dosya 316, yaprak 22 [ГБУ «ЦГА Москвы». Центр хранения документов до 1917 г., ф. 454, оп. 2, л. 316, л. 22].

73 Nikolay Yakovleviç Marr (1864(1865)-1934) Rusya'nın ve Sovyetler Birliği'nin ünlü doğubilimci, Kafkasşınası, filoloğu, tarihçisi, etnografı ve arkeologudur. Yafet Dil Teorisi [*alfabetическая теория*]'nin (dil ile ilgili yeni teori: Marrizm) kurucusu olarak ün kazanmıştır. Dilin kökeni ve "sınıfsal esası"yla ilgili sözde-bilimsel bir tez olan bu teori 1930-1950'li yıllar arasında Sovyetler Birliği'nde devlet tarafından desteklenmiştir. 1950'li yıllarda Sovyet lideri İ. V. Stalin'in de katılımıyla *Pravda* gazetesindeki tartışmalarda bu tez çürütülünce gündemden düşmüştür. Daha geniş bilgi için bkz.: V. M. Alpatov, "Marr, Marizm ve Stalinizm", *Felsefi Araştırmalar*, Sayı 4, 1993, s. 271-288 [Алпатов В. М., "Март, марризм и сталинизм", *Философские исследования*, № 4, 1993, сс. 271-288]; V. M. Alpatov, *Bir Efsanenin Tarihi, Marr ve Marrizm*, Moskova, 1991, 240 sayfa [Алпатов В. М., *История одного мифа. Март и марризм*, Москва, 1991, 240 с.].

dinletilere katıldı. 1919 yılında B. V. Miller Moskova'dan Petrograd'a geldi ve Marr'ın başkanlığını yürüttüğü Rusya Kabile Bileşimi Araştırma Komisyonunun Kafkasya şubesinde⁷⁴ çalışmaya başladı. Burada o, Marr'a Maddi Kültür Tarihi Akademisi'nin işlerini organize etmekte yardım etti.⁷⁵ Ayrıca Rus Müzesi'nin Etnografya Şubesinin Kafkasya bölümünün⁷⁶ başkanlığını yürüttü, ünlü Rus

74 Rusya Kabile Bileşimi Araştırma Komisyonu 1917 yılında kuruldu. Ülkenin etnik çeşitliliği hakkında bilgi sistemleştirilmesi yapan bu komisyon 1926 yılında yapılan Umumittifak nüfus sayımında görev aldı. Komisyonla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: F. Hirsch, *Milletler İmparatorluğu: Etnografik Bilgi ve Sovyetler Birliği'nin Kurulması*, Ithaca, Cornell Üniversitesi yayınları, 2005, 367 sayfa [F. Hirsch, *Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union*, Ithaca, Cornell University Press, 2005, 367 p.].

75 Rusya Maddi Kültür Tarihi Akademisi [*Российская Академия истории материальной культуры*] Ekim 1917 Devrimi'ne kadar faaliyet gösteren Arkeoloji Komisyonu esasında (Devrimin ilk yılında bu kurum Rusya Devlet Arkeoloji Komisyonuna dönüştürülmüştü) N. Ya. Marr'ın doğrudan katılımıyla 1919 yılında Petrograd'da (şimdiki Sankt-Petersburg) kuruldu. 1926 yılında Rusya Maddi Kültür Tarihi Akademisi Maddi Kültür Tarihi Devlet Akademisi [*Государственная академия истории материальной культуры*]’ne dönüştürüldü, 1937 yılında ise Maddi Kültür Tarihi Enstitüsü olarak SSCB Bilimler Akademisi bünyesine alındı. Enstitünün Moskova'da ayrıca Moskova Şubesi faaliyetini sürdürdü. 1959 yılında Enstitü SSCB Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü [*Институт археологии АН СССР*]’ne dönüştürüldü. 1991 yılında Enstitünün Leningrad şubesi esasında Rusya Bilimler Akademisi Maddi Kültür Tarihi Enstitüsü [*Институт истории материальной культуры РАН*] kuruldu. Daha geniş bilgi için bkz.: G. V. Dlujnevskaia, “Maddi Kültür Akademisininin 1919-1940 Yılları Arasında Doğubilimi Alanında Faaliyeti”, *Doğu Arşivi*, Sayı 14-15, 2006, s. 128-139 [Длужневская Г. В., “Деятельность Академии материальной культуры в области востоковедения в 1919-1940 гг.”, *Восточный архив*, 2006, № 14-15, сс. 128-138].

76 Rus sanat eserlerinin Dünyada en büyük müzesi olan Rus Müzesi [*Русский музей*] 1895 yılında kuruldu. Sankt-Petersburg'da bulunmaktadır. Rus Müzesi'nin Etnografya Şubesi ise 1902 yılında kurulmuştur. 1934 yılında Etnografya Şubesi bağımsız müze statüsünü kazanarak Devlet Etnografya Müzesi [*Государственный музей этнографии*] ismini aldı. 1948 yılında koleksiyonları SSCB Halkları Müzesi [*Музей народов СССР*]’ne aktarılnca ismini de SSCB Halkları Devlet Etnografya Müzesi [*Государственный музей этнографии народов СССР*] olarak değişti. Şimdiki ismini -Rusya Etnografya Müzesi [*Российский этнографический музей*] - ise 1992 yılında aldı. Daha geniş bilgi için bkz.: *Rusya Etnografya Müzesi 1902-2002*, SPb., 2001, 278 sayfa [*Российский этнографический музей 1902-2002*, Санкт Петербург, 2001, 278 с.].

yazar Maksim Gorki'nin *Dünya Edebiyatı*⁷⁷ yayınına katkıda bulundu ve onun için Türkçeden çevriler yaptı.⁷⁸

Rusya'daki İç Harp döneminde (1917-1922) yaptığı çok sayıdaki çalışmaları B. V. Miller'e yeterli gelir sağlamadı. Sağlığı ciddi şekilde zarar görmeye başladı. Yıllar sonra o günleri şöyle hatırlıyordu: "Petrograd'da gıda şartları çok korkunçtu. S. F. Oldenburg'un müdür olduğu Rusya Müzesi'nde ve N. Ya. Marr tarafından organize edilen Maddi Kültür Tarihi Akademisi'nde çalışıyor, Gorki'nin "Dünya Edebiyatı"nda ve farklı yerlerde faaliyet gösteriyordum. Fakat ne yazık ki, tüm çalışmalarım gerçek anlamda bana ve eşime bir parça eklemek bile sağlayamıyordu. Ciddi bir kalp rahatsızlığına kapılma tehlikesi ile karşı karşıyaydım, doktorlar ise bana... "güçlendirilmiş beslenme" öneriyorlardı. Vefat eden babamın Bilimler Akademisinden genç arkadaşları Marr ve Oldenburg bu durumumda bana yakınlık gösterdiler ve beni daha "tok" [olan] Kazan'da

77 "Dünya Edebiyatı" [*Всемирная литература*] yayınları Maksim Gorki tarafından 1918 yılında Petrograd'da kurulmuştur. 1924 yılına kadar faaliyet göstermiştir. 1919-1924 yılları arasında burada ayrıca Doğu kurulu bulunmuştur. Bu ekibin görevi Doğu edebiyatının güzel örneklerini Rusçaya aktarmak ve yayınlamak olmuştur. Bu ekipte S. F. Oldenburg, İ. Yu. Kraçkovski, V. M. Alekseyev, B. Ya. Vladimirtsov, V. G. Bogoraz vb. dönemin ünlü gibi doğubilimcileri bir araya gelmişti. Daha geniş bilgi için bkz.: A. A. Bodrova, "Gorki ve 'Dünya Edebiyatı'nın Doğu Kurulu", *Soyet Etnografyası*, Sayı 5, 1958, s. 124-127 [Бодрова А. А., "Горький и Восточная коллегия «Всемирной литературы»", *Советская этнография*, № 5, 1958, сс. 124-127]; L. Volodarskaya, "Dünya Edebiyatı: Tercümanlar ve Çevrileri", *Çevirmenler Almanahı*, (Hazırlayanlar: N. M. Demurova, L. İ. Volodarskaya. Sorumlu editör: M. L. Rasparov), Rusya Devlet Humaniter Üniversitesi yayınları, Moskova, 2001, s. 93-108 [Володарская Л. "«Всемирная литература»: переводчики и переводы", *Альманах переводчика* (сост. Н. М. Демурова, Л. И. Володарская. Отв. ред. М.Л. Распаров), РГГУ, Москва, 2001, сс. 93-108].

78 ГАРФ, ф.7668, оп.1., л. 2870, л. 3; ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ед. хр. № 237, л. 5. 'Dünya Edebiyatı' için emsala da, B. V. Miller'in 1924 yılında Namık Kemal'in *Uyanış Yahut Ali Bey'in Macerası* isimli eserinden *şağıdaki bölümleri Türkçeden Rusçaya aktardığını belirtmek gerekir: "Babarı İstanbul'un Çevresine Yansıması, Çamlıca'nın (Boğaz'ın Asya kıyısında İstanbul Türklerinin yürüyüş yaptığı sevimli bir yer) Güzellüğünü Tasviri, Romanın kahramanı Ali Beyin karakteristik özellikleri ve onun hayat kadını Mahpeyker ile Çamlıca'da ilk buluşması". Bkz.: B. V. Miller, "Namık Kemal'in Uyanış Yahut Ali Bey'in Macerası Eserinden Seçmeler", *Doğu Toplusu*, Sayı 1, Editörleri H. K. Baranova, B. V. Miller, N. M. Popov-Tativa, A. A. Sokolov; sanat kısmın müdürü L. A. Nikitin, Yeni Moskova yayınları, Moskova, 1924, s. 79-94 [Миллер Б. В., "Отрывки из романа Намык Кемаль-бей «Предостережение или приключения Али-бея»", *Восточные сборники*, Вып. 1, Под ред. Х. К. Баранова, Б. В. Миллера, Н. М. Попова-Тативы, А. А. Соколова; зав. худ. частью Л. А. Никитин, "Новая Москва", Москва, 1924, сс. 79-94].*

görevlendirdiler. Gezinin amacı “*Bulgar ve Kazan’da Bulunan Ermeni Yazıtlarının Öğrenilmesi*” idi.⁷⁹

B. V. Miller hanımıyla beraber Ekim 1919 yılında Kazan’a gittiler. Miller Kazan’a 6 hafta⁸⁰ için gönderilmişti, fakat Tataristan’dan dönüşü 3 yıl gecikti. Kazan’da Kazan Müzesi Etnografya şubesi başkanlığını yaptı, ⁸¹ Doğu kütüphanesinde ve Lenin’in adını taşıyan kütüphanede çalıştı.⁸² 1920 yılının Ekim ayından itibaren öğretim faaliyetine başladı ve daha sonra yerine Doğu Akademisi ⁸³ kurulacak olan Kuzey-Doğu Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü’nde⁸⁴ Fars dili dersi verdi. Burada Kazan Üniversitesi bünyesinde Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti’ne⁸⁵ üye oldu. Bu üyeliği Kazan’dan

79 R. Valayev, “O Kazan İçin Gerekli (N. F. Katanov’un bilimsel mirası üzerine)”, *Asırların Sesi*, sayı 3-4, 2011, s. 147 [Валеев Р., “Он нужен для Казани” (О научном наследии Н. Ф. Катанова)”, *Гасырлар авазы - эхо веков*, № 3/4, 2011, с. 147].

80 Архив Русского Музея (АРМ), оп. 10, ед. хр. 299, л. 13.

81 Национальный архив Республики Татарстан (НАРТ), ф.Р-2021, оп. 2А, л. 15, л. 36об.

82 АМГУ, ф. 1, оп. 34А, ед. хр. № 5864, л. 15-15об.

83 Kuzey-Doğu Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü [*Северо-Восточный археологический и этнографический институт*] Ekim 1917 yılında Kazan şehrinde kuruldu ve buraya Arkeoloji, Etnografya ve Doğu şubeleri dâhildi. 1921 yılında Doğu Akademisi [*Восточная академия*]’ne, 1922 yılında ise Doğu Pedagoji Enstitüsü [*Восточный педагогический институт*]’nün (Kazan Öğretmenler Enstitüsü [*Казанский учительский институт*] ve Kazan Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesiyle [*факультет общественных наук Казанского государственного университета*] beraber) Doğu şubesine dönüştürüldü. Enstitüsü, 1934 yılında Kazan Devlet Pedagoji Enstitüsü [*Казанский государственный педагогический институт*], 1994 yılında ise Kazan Devlet Pedagoji Üniversitesi [*Казанский государственный педагогический университет*] (KDPÜ) isimlerini aldı. 2005 yılında KDPÜ, Tatar-Amerika Bölgesel Enstitüsü [*Татарско-американский региональный институт*] ve Tatar Devlet Humaniter Enstitüsü [*Татарский государственный гуманитарный институт*] esasında Tatar Devlet Humaniter-Pedagoji Üniversitesi [*Татарский государственный гуманитарно-педагогический университет*] kuruldu. Bu Üniversite de 2009 yılında Kazan (Volga boyu) Federal Üniversitesi [*Казанский (Приволжский) федеральный университет*]’ne bağlandı. Daha geniş bilgi için bkz.: A. V. Zaytsev, *XX Yüzyılın 20-30’lu Yıllarında Tataristan Cumhuriyeti’nin Tarihsel Kurumları*, Kazan, 1998, 122 sayfa [Зайцев А. В., *Исторические учреждения Республики Татарстан в 20-30-ые годы XX века*, Казань, 1998, 122 с.]; *Kazan Üniversitesi Tarihi, 1804-2004*, Kazan 2004, 651 sayfa [*История Казанского университета, 1804-200*, Казань, 2004, 651 с.].

84 НАРТ, ф.Р-1339, оп. 2А, л. 9, л. 61.

85 Kazan Üniversitesi bünyesinde Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Şubesi [Rus. *Общество археологии, истории и этнографии при Казанском университете*] Kazan’da 1878 yılında kurulmuş ve 1931 yılının başlarına kadar aktif faaliyetini sürdürmüştür. Rusya’da faaliyet gösteren bilimsel cemiyetlerin önde gelenlerinden biri olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz.: “Kazan Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti”, *Rusya Bilimsel Cemiyetler Rehberi* (hazırlayan İ. İ. Komarov), Normann Ross Publishing Inc., New York 2000, s. 121-136 [*Казанское общество археологии, истории и этнографии*”],

dönüşünden sonra da devam etti.⁸⁶ 1920 yılında Kazan Müzesi'nde düzenlenen Doğu Halkları Kültür Sergisine katıldı. Sergiye hazırlık aşamasında yayınlanan broşür için Türk kökenli Başkurtlarla ilgili makale yazdı.⁸⁷ Bu dönemde ayrıca Fars-Hint şairi Emir Hosrov Dehlevi'nin "Hamse"sine dahil olan 3 destanın el yazmasıyla ilgili çok da hacimli olmayan bir makale daha yazdı.⁸⁸ Bulgar ve Kazan'da bulunan Ermeni yazıtlarıyla ilgili raporunu 1919 yılında bitirmesine rağmen, bu çalışması ancak 1925 yılında yayınlandı.⁸⁹

Ama Kazan'da da şartlar çok zordu. Miller 11.03.1922 tarihinde Oldenburg'a yazdığı mektupta bu duruma dikkat çekiyordu: "Kazan'da hayat şartları o kadar zorlaştı ki, benim buradan bir an önce ayrılıp Moskova'ya veya geri Peterburg'a gitme isteğim gittikçe güçleniyor. <...> Volga bölgesindeki açlık tüm kültürel hayatı çok sarstı. Hatta Kazan gibi nispeten büyük zihinsel merkezlerde bile. Yolunu bulan buradan kaçıyor (gittikçe daha çok Moskova'ya veya Güney bölgelerine). Aydınların safları seyrekleşiyor, açlıkta hayat kâbus haline geliyor. Sadece soygun, öldürme, mezarlara saygısızlık, "ceset yeme" (çocuğunu yiyen annelerin resimlerini gördüm!) vb. haberleri duyuyoruz".⁹⁰

Путеводитель по научным обществам России (сост. Комарова И.И.), Normann Ross Publishing Inc., Нью-Йорк, 2000, сс. 121-136]; V. V. Astafyev, "Kazan Üniversitesi Bünyesinde Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Şubesi ve Tarihi Anıtların Yorumlanmasında Onun Benzersiz Deneyimi", *Müzeçilik Soruları*, Sayı 1, 2011, s. 81-85 [Астафьев В.В., "Общество археологии, истории и этнографии при Казанском университете и его уникальный опыт интерпретации исторических памятников", *Вопросы музедологии*, Вып. 1, 2011, сс. 81-85].

86 V. M. Ulyanov-Lenin adına Kazan Devlet Üniversitesi Bünyesinde Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti'nin Haberleri, Cilt XXXIII, 4. Sayı, Kazan, 1927, s. 110-112 [Известия общества археологии, истории и этнографии при Казанском государственном университете им В.М. Ульянова-Ленина, т. XXXIII, Вып. 4, Казан, 1927, сс. 110-112].

87 B. V. Miller, "Başkurtlar", *Doğu Halkları Kültür Sergisi (Sergi kılavuzu)*, Kazan, 1920, s. 44-47 [Миллер Б. В., "Башкиры", *Выставка культуры народов Востока (Путеводитель по выставке)*, Казан, 1920, сс. 44-47].

88 B. Miller, "Bir Farsça Elyazması Üzerine", *Kazan Müze Haberleri*, Sayı 1-2, 1921, s. 103-107 [Миллер Б., "По поводу одной персидской рукописи", *Казанский Музейный Вестник*, № 1-2, 1921, сс. 103-107].

89 B. V. Miller, "Bulgar ve Kazan'da Bulunan Ermeni Yazıtları Üzerine", *Rusya Maddi Kültür Tarihi Akademisinin Haberleri*, Cilt 4, Leningrad, 1925, s. 65 [Миллер Б. В., "Об армянских надписях в Болгарах и Казани", *Известия Российской академии истории материальной культуры*, т. 4, Ленинград, 1925, с. 65].

90 B. V. Miller, "Katanov'la İlgili Anılarım", *Katanov Okumaları (makaleler toplusu)*, Master Layn yayınları, Kazan, 1998, s. 174 [Миллер Б. В., "Мои воспоминания о Катанове", *Катановские чтения (сборник статей)*, издательство "Мастер Лайн", Казань, 1998, с. 174].

1922 yılının sonbaharında Miller hanımıyla beraber Moskova'ya taşındı. Boris Vsevolodoviç'in pedagojik ve bilimsel faaliyetleri en açık şekilde bu hamleden sonra ortaya çıktı. Bu zamandan itibaren 16 Ekim 1941 yılına kadar daha önce eğitimine devam ettiği Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü esasında kurulan Moskova Doğubilimi Enstitüsü'nde (bir ara bu enstitü N. Narimanov'un ismini taşımıştır) öğretmen olarak çalıştı. Burada o, Fars dili ve edebiyatı ve İran tarihi üzerine dersler verdi, iki defa İran Bölümü başkanlığını yaptı. Aynı zamanda 1 Ocak 1940 yılına kadar İşçi-Köylü Kızıl Ordusu Askeri Akademisi'nde (daha sonra bu kurum uzun yıllar M. V. Frunze'nin ismini taşıdı) çalıştı. Burada Fars dili öğretimini organize etti ve derslere girdi.⁹¹ 1943 yılında Moskova Üniversitesi'nde İran Filolojisi Bölümü açmak için teklif aldı ve bunu gerçekleştirdi. 7 Mayıs 1953 yılına kadar bu bölümün başında bulundu.⁹²

Bu eğitim kurumunda çalıştığı dönemde Miller sadece yayınlanmayan çok sayıda ders notları hazırlamakla yetinmedi, aynı zamanda o dönem Rus ve Sovyet İraşınaslığı için çok önemli yayınlar yaptı. Bu yayınlardan ilki *Farsça-Rusça Sözlük* oldu. 1943 yılının kışında Yabancı Sözlükler Yayınevi'nden gelen teklif üzerine faaliyetine başlayan yazar kısa süre zarfında kitabın 15.000-18.000 kelimelik ilk şeklini hazırladı. Ancak kitap 1948 yılının sonbaharından 1949 yılının Mayıs ayına kadar olan sürede yeniden tasarlandıktan sonra 28.000 kelime olarak 1950 yılında yayınlandı.⁹³ Düzeltmeler ve eklemeler yapıldıktan sonra 1953 yılında kitap yeni baskı yaptı (35.000 kelime olarak).⁹⁴ Boris Vsevolodoviç'in ölümünden sonra kitabın 1953 yılında yapılan baskısı esas alınarak 1960 yılında 3. baskısı yapıldı.⁹⁵

91 Архивная справка Архива Российской Академии наук № 1411/5472/335 от 08.08.2013, л. 2; S. D. Miliband, *1917 Yılından Günümüze Rusya Doğubilimcilerinin Biyobibliyografik Sözlüğü*, Cilt 2, Bilim yayınları, Moskova, 1995, s. 79 [Миллбанд С. Д., *Биобиблиографический словарь отечественных востоковедов с 1917 г.*, Т. 2, "Наука", Москва, 1995, с. 79].

92 АМГУ, ф. 1, оп. 34а, ел. хр. № 5864, л. 2.

93 B. V. Miller, *Farsça-Rusça Sözlük, Yaklaşık 28.000 kelime*, Yabancı ve Milli Sözlükler Devlet yayınevi, Moskova, 1950, 1152 sayfa [Миллер Б. В., *Персидско-русский словарь. Около 28.000 слов*, Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, Москва, 1950, 1152 с.].

94 B. V. Miller, *Farsça-Rusça Sözlük, Yaklaşık 35.000 kelime, V. S. Rastorguyeva'nın hazırladığı Fars dilinin gramer denemesi eklenmiştir*, 2. Baskı, Düzeltmeler ve eklemeler yapılmıştır, Yabancı ve Milli Sözlükler Devlet yayınevi, Moskova, 1953, 668 sayfa [Миллер Б. В. *Персидско-русский словарь. Около 35.000 слов. С прил. грамматического очерка, сост. В. С. Расторгуевой*, Изд. 2, испр. и доп., Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, Москва, 1953, 668 с.].

95 B. V. Miller, *Farsça-Rusça Sözlük, Yaklaşık 35.000 kelime, V. S. Rastorguyeva'nın hazırladığı Fars dilinin gramer denemesi eklenmiştir*, 3. Baskı, Devletin Sözlükler yayınevi, Moskova, 1960, 668 sayfa [Миллер Б. В., *Персидско-русский словарь. Около 35.000 слов. С прил. грамматического очерка, сост. В. С. Расторгуевой*, изд. 3, ГИС, Москва, 1960, 668 с.].

Sözlüğün her üç baskısında ayrıca V. S. Rastorguyeva'nın hazırladığı Fars dilinin kısa gramer denemesi yer aldı.⁹⁶ Sözlük çalışması dışında bu yıllarda Miller, *Pers Tarihi Üzerine Okuma Notları, cilt 1, Pers Tarihi Eskiden (İslam öncesinden) Arapların İşgaline Kadar*⁹⁷ isimli çalışmasını yayınladı.

1924 yılından itibaren Miller, uzun yıllar çalışacak olan bir kurumda - Marr'ın kurduğu Kuzey Kafkasya Komitesi'nde⁹⁸ - işe başladı ve 30 Haziran 1953 tarihinde ağır sağlık sorunlarından dolayı emekliliğe ayrılincaya kadar burada çalışmaya devam etti.⁹⁹

96 Vera Sergeevna Rastorguyeva (1912-2005) - ünlü Sovyet ve Rus İranşinasi-Tacikşinasi, modern Tacik diyalektolojisinin kurucusu. 1945-1953 yılları arasında Moskova Devlet Üniversitesi'nde öğretmen olarak çalıştı. 1953 yılından ise (1960 yılına kadar) B. V. Miller'in yerine Moskova Devlet Üniversitesi Bünyesinde Doğu Dilleri Enstitüsü İran Filolojisi Bölümü (şimdiki Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü)'nün başkanlığını yürüttü. Daha geniş bilgi için bkz.: S. D. Miliband, *Rusya Doğubilimcileri, XX. Yüzyıl-XXI. Yüzyılın Başı, Biyobibliyografik Sözlük*, İkinci kitap: N-Ya, Doğu Edebiyatı yayınları, Moskova, 2008, s. 226-227 [Миллбанд С. Д., *Востоковеды России: XX - начало XXI века: Биобиблиографический словарь*, Кн. 2: Н-Я, Восточная литература, Москва, 2008, сс. 226-227].

97 B. V. Miller, *Pers Tarihi Üzerine Okuma Notları, Cilt 1, Pers Tarihi, Eskiden (İslam öncesinden) Arapların İşgaline Kadar*, Nerimanov adına Doğubilimi Enstitüsü yayınları, Moskova, 1925, 361 sayfa [Миллер Б. В., *Конспект лекций по истории Персии, Ч. I. История древней (доисламской) Персии, кончая завоеванием ее арабами*, МИВ, Изд. Инст. Востоковедения им. Нариманова, Москва, 1925, 361 с.].

98 Bu kurum Miller'in buradan ayrılacağı 1953 yılına kadar aralıklarla isim değişikimine uğramıştır: 1925 yılının sonbaharından SSCB Doğu Halklarının Dillerini ve Etnik Kültürlerini Öğrenme Komitesi [Комитет по изучению языков и этнических культур народов Востока СССР], 1926 yılının Haziran ayından Rusya Sosyal Bilimler Araştırma Enstitüleri Birliği Doğu Halkları Etnik ve Milli Kültürlerini Bilimsel Araştırma Enstitüsü [Научно-исследовательский институт этнических и национальных культур народов Востока РАН ИОН], 1930 yılından SSCB Merkezi İcraie Komitesi Bünyesinde Sovyet Doğusu Halklarını Araştırma Enstitüsü [Научно-исследовательский институт народов советского Востока при ЦИК СССР], 1933 yılından SSCB Merkezi İcraie Komitesi Milletler Sovyeti Bünyesinde SSCB Halklarının Dil ve Yazı Merkezi Bilimsel Araştırma Enstitüsü [Центральный научно-исследовательский институт языка и письменности народов СССР при Совете национальностей ЦИК СССР], 1938 yılından SSCB Bilimler Akademisi SSCB Halklarının Dil ve Yazı Enstitüsü [Институт языка и письменности народов СССР АН СССР], 1944 yılından N. Ya. Marr adına Dil ve Düşünce Enstitüsü'nün Moskova Şubesi [Московское отделение Института языка и мышления им. Н. Я. Марра]. 1950 yılından sonra Marrizm çürütülünce bu kurum ve Rus Dili Enstitüsü esasında Rusya Bilimler Akademisi Dilbilimi Enstitüsü [Институт Языкознания РАН] kuruldu.

99 Архивная справка Архива Российской Академии наук № 1411/5472/335 от 08.08.2013, л. 4.

B. V. Miller, Daşkovo müzesi koleksiyonları esasında kurulan ve 1924 yılında ziyaretçilere açılan Merkezi Halk Araştırma Müzesi'nin Orta Asya ve Kafkasya şubesinin 1922-1928 yılları arasında başkanlığını yaptı.¹⁰⁰

1935 yılında B. V. Miller, Doğubilim Enstitüsünde profesör unvanını kazandı,¹⁰¹ 1939 yılında ise Bilimler Akademisi N. Ya. Marr adına Dil ve Düşünce Enstitüsü Bilim Kurulu'nun önerisiyle onun Filoloji Doktoru bilimsel derecesini onayladı.¹⁰²

Bu yıllarda o, daha sonra yapacağı farklı çalışmalarına kaynak oluşturacak birkaç araştırma gezisi gerçekleştirdi. 1925 yılının Ağustos-Eylül aylarında bir ay Talış bölgesinde bulundu. Bu onun bölgeye ikinci seferiydi.¹⁰³ 1926 yılında Merkezi Halk Araştırma Müzesi'nin önerisiyle Orta Asya'ya gitti. Burada o Tacik nüfusun yaşadığı bir sıra şehirlerde bulundu ve Tacik lehçelerini yazdı.¹⁰⁴ 1928 yılında Azerbaycan'ın Tatdilli¹⁰⁵ illerinde araştırma yapan gruba başkanlık yaptı. Bu çerçevede Bakü'de ve "Azerbaycan'ın esas Tatdilli illerinde" bulundu. 1929 yılında Dağ Yahudilerinin dilbilimi konferansına katıldı ve burada *Yahudi-Tat Dilinin Fonetikinde Latin Alfabesinin Kullanımı* konulu bildiri sundu.¹⁰⁶ 1933 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da yaşayan Kürtlerin dilini araştıran dilbilimi araştırma grubuna başkanlık yaptı.¹⁰⁷

100 АМГУ, ф. 1, оп. 34а, ед. хр. № 5864, лл. 15об.-16.

101 АМГУ, ф. 1, оп. 34а, ед. хр. № 5864, лл. 15об.

102 ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ед. хр. № 237, л. 1.

103 Ayrıntılı bkz.: B. V. Miller, *1925 Yılındaki Talış'a Seferin Ara Raporu*, Bakü, 1926, 12 sayfa [B. B. Миллер, *Предварительный отчет о поездке в Талыш летом 1925 г.*, Баку, 1926, 12 с.].

104 ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ед. хр. № 237, л. 6.

105 Tatlar Azerbaycan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu sınırları içinde yaşayan İran dilli halktır. Tat dilinin 3 lehçesi bulunmaktadır: Kuzey lehçesi, Merkez lehçesi ve Güney lehçesi. Bu lehçe farklılıklarına rağmen Tatlar ortak Tat dilini kullanmaktadırlar. Dini inançlarına göre de Tatlar 3 gruba ayrılıyorlar: İslam dinini kabul eden Tatlara "Müslüman Tatlar", Gregoryen mezhebinin kabul eden Tatlara "Ermeni Tatlar" (veya Gregoryen Tatlar) ve Yahudi dinini kabul edip Tat dilinde konuşanlara ise "Yahudi Tatlar" (veya Dağ Yahudileri, Cuhudlar) adı verilmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Elnur Ağayev, "Azerbaycan'ın Etnik Yapısı", *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı I*, Sayı 53, Ankara, 2013, s. 1043-1044.

106 B. V. Miller, "Yahudi-Tat Dili Fonetik İçin Latin Alfabesinin Kullanımı ile İlgili Bildiri", *Bakü'deki Dağ Yahudi Konferansı Çalışmaları*, 1929 [Миллер Б. В., Доклад о применении латиницы к фонетике еврейско-татского языка", *Труды Горско-еврейской конференции в Баку*, 1929 (ГАРФ, ф. 7668, оп. 1., л. 2870, л. 5об.)].

107 ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ед. хр. № 237, л. 6.

İran araştırmaları alanında dünyada ona n kazandıran önemli eserlerini Miller bu dönemde yazdı. 1930 yılında *Talış Metinleri* isimli kitabını yayınladı. Bu kitapta Talış halk türküleri, masallar, hikyeler, köylülerle konuşmalar, atasözleri, deyimler, aynı zamanda küçük Talışa-Ruşça-Fransızca sözlük yer almaktadır.¹⁰⁸ *Trkleşmeden nce Azerbaycan Ahalisinin Dili ile İlgili Sorun zerine* alışmasında ise Miller, Trkleşmeden nce İran Azerbaycan'ında yaygınlık kazanan İran kökenli dil olan Azeri Dilini incelemektedir.¹⁰⁹ 1953 yılında ise günümüzde artık klasikleşen *Talış Dili* eserini yayınladı.¹¹⁰ Talış araştırmaları alanında birkaç makale

108 Bkz.: B. V. Miller, *Talış Metinleri: Metinler, Ruşaya evrileri, Talışa-Ruşça-Fransızça Sözlük*, Sosyal Bilimler Araştırma Enstitülerinin Rusya Birliği, Moskova, 1930, 299 sayfa [Миллер Б. В., *Талышские тексты: Тексты, русск. пер. и талышско-русско-французский словарь*, РАНИОН, Москва, 1930, 299 с.].

109 Bkz.: B. V. Miller, "Trkleşmeden nce Azerbaycan Ahalisinin Dili ile İlgili Sorun zerine", *Doğu Halkları Etnik ve Milli Kültürleri Enstitüsü'nin Bilimsel Kayıtları*, Cilt I, Sosyal Bilimler Araştırma Enstitülerinin Rusya Birliği, Moskova, 1930, s. 199-228 [Миллер Б. В., "К вопросу об языке населения Азербайджана до отуречения этой области", *Ученые записки Института этнических и национальных культур народов Востока*, т. I, РАНИОН, Москва, 1930, с. 199-228].

110 B. V. Miller, *Talış Dili*, SSCB Bilimler Akademisi, Moskova, 1953, 268 sayfa [Миллер Б. В., *Талышский язык*, АН СССР, Москва, 1953, 268 с.].

daha yazdı.¹¹¹ Babasının yolunu devam ettirerek¹¹² Tatlar ve Tat dili üzerine birkaç çalışma yayınladı.¹¹³ Ayrıca Kürtler üzerine de bazı çalışmalar yaptı.¹¹⁴

111 Bkz.: B. V. Miller, “Talış Dilinde İsim Sonekları Hakkında”, *Dil ve Düşünce*, XI, SSCB Bilimler Akademisi, Moskova-Leningrad, 1958, s. 237-246 [Миллер Б. В., “О суффиксе имен существительных в талышском языке”, *Язык и мышление*, XI, АН СССР, Москва-Ленинград, 1958, сс. 237-246]; B. V. Miller, “Talış Dili, Morfoloji”, *1945 Yılı Araştırmalarının Özeti, Edebiyat ve Dil Şubesi*, SSCB Bilimler Akademisi yayınları, Moskova-Leningrad 1947, s. 237-246 [Миллер Б. В., “Талышский язык. Морфология”, Рефераты научно-исследовательских работ за 1945г. Отделение литературы и языка, Издательство АН СССР, Москва-Ленинград, 1947, сс. 237-246]; B. Miller, “Talış Dili”, *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*, Cilt 53, Moskova, 1946, s. 515-516 [Миллер Б., “Талышский язык”, *Большая советская энциклопедия*, т. 53, Москва, 1946, сс. 515-516].

112 Babası V. F. Miller Tatlarla ilgili araştırmalara önemli katkılar yapmıştır: *Yahudi Tatların Dillerini Öğrenmek İçin Malzemeler, Giriş, Metin, Sözlük*, SPb. 1892, 90 sayfa [Материалы для изучения еврейско-татского языка. Введение, тексты, словарь, Санкт Петербург, 1892, 90 с.]; “Yahudi-Tat Lehçesinin Ses yapısı Üzerine Deneme”, *Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nün yayınladığı Doğubilimi Çalışmaları*, Sayı 3, Moskova, 1900, 32 sayfa [“Очерк фонетики еврейско-татского наречия”, *Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков*, Вып. 3, Москва, 1900, 32 с.]; “Yahudi Tat Lehçesinin Morfolojisi Üzerine Deneme”, *Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nün yayınladığı Doğubilimi Çalışmaları*, Sayı 7, Moskova, 1901, 53 sayfa [“Очерк морфологии еврейско-татского наречия”, *Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков*, Вып. 7, Москва, 1901, 53 с.]; “Yahudi Tat Lehçesinde Sami Unsurları”, *Doğunun Eskiçikleri*, Cilt II, Sayı 3, Moskova, 1903, s. 160-168 [“О семитических элементах в татском наречии горских евреев”, *Древности восточные*, т. II, Вып. 3, Москва, 1903, сс. 160-168]; “Tat Etütleri, I. Kısım, Metinler ve Tatça-Ruşça Sözlük”, *Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nün Yayınladığı Doğubilimi Çalışmaları*, Sayı 24, Moskova, 1905, 80 sayfa [“Татские этюды. Ч. I, Тексты и татско-русский словарь”, *Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков*, Вып. 24, Москва, 1905, 80 с.]; “Tat Etütleri, II. Kısım, Tat Grameri Üzerine Deneme”, *Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nün yayınladığı Doğubilimi Çalışmaları*, Sayı 26, Moskova, 1907, 64 sayfa [“Татские этюды. Ч. II. Опыт грамматики татского языка”, *Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков*, Вып. 26, Москва, 1907, 64 с.].

113 B. V. Miller, “Kafkasya Dağ Yahudilerinin Tat Lehçesinin Guba Ağzı Hakkında”, *SSCB Bilimler Akademisi Doğubilimi Enstitüsü'nün Kayıtları*, Cilt 1, Leningrad, 1932, s. 269-290 [Миллер Б. В., “О кубинском говоре татского наречия горских евреев Кавказа”, *Записки Института востоковедения Академии Наук СССР*, т. 1, Ленинград, 1932, сс. 269-290]; B. V. Miller, “Tat Metinleri”, *İran Dilleri*, 1, Moskova-Leningrad, 1945, s. 107-126 [Миллер Б. В., “Татские тексты”, *Иранские языки. 1*, Москва-Ленинград, 1945, сс. 107-126]; B. V. Miller, “Tatlar, Yerleşim Alanları ve Ağzları”, *Azerbaycan'ı Tetebbü Cemiyeti Haberleri*, Sayı 7, Bakü, 1929, s. 1-44 [Миллер Б. В., “Таты, их расселение и говоры”, *Известия Общества Исследования Азербайджана*, Вып. 7, Баку, 1929, сс. 1-44 (bu makalenin ayrı basımı bulunmamaktadır: B. V. Miller, *Tatlar, Yerleşim Alanları ve Ağzları*, Bakü, 1929, 44 sayfa (Миллер Б. В., *Таты, их расселение и говоры*, Баку, 1929, 44 с.)).

114 B. V. Miller, “Kürt Dilinin Ses yapısının Bazı Sorunları Üzerine”, *İran Dilleri (Makaleler Toplu)*, 2. Sayı, Moskova-Leningrad, 1950, s. 61-77 [Миллер Б. В., “О некоторых проблемах курдской фонетики”, *Иранские языки (сборник статей)*, вып. 2, Москва-Ленинград, 1950, сс. 61-77]; B. V. Miller, “Sovyet Azerbaycan'ı Kürtlerinin Lehçe Örnekleri”, *Dilbilimi Enstitüsü Çalışmaları*, Cilt VI, Moskova, 1956, s. 343-355 [Миллер Б., “Образцы говоров курдов Советского Азербайджана”,

Tüberküloz/verem hastası olan Miller 1953 yılında aktif öğretim faaliyetlerine son vererek Moskova'dan çok da uzak olmayan Medın şehrine taşındı. Burada mümkün olduğu kadar bilimsel araştırmalarına devam etti (Talış Dili kitabını Medın'de iken tamamladı). 6 Ağustos 1956 yılında 78 yaşında vefat etti.

Sonuç

Rusya'da Doğubilimi incelemeleri, ilk Rus devlet teşekküllerinin ortaya çıkışıyla başladı. Doğu sınırlarında yaşayan toplulukları ve onların kültürlerini merak eden, onlarla ekonomik-ticari ilişkiler içinde bulunan Ruslar, komşularını tanıma isteklerinden hareketle Doğu'yla ilgili ilk çalışmalarını yaptılar. 18. yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğu, İmparator I. Petro'nun liderliğinde genişleme politikasına yönelince Rusya'da Doğubilimi incelemeleri komşularını tanıma isteklerine bir de siyasi-stratejik boyut ekledi. Doğu incelemelerindeki amaç genişlemesi zamanla "Askeri Doğubilim" kavramını da ortaya çıkardı. Belirlenen bu amaçlar, sonraki yıllarda Rusya Doğubilimi çalışmalarının temel yapısını oluşturdu.

Rusya Doğubilimi mekân olarak, Rusya Devleti sınırlarına paralel geniş bir alanı kapsamaktadır. Japonya'dan başlayan bu alan nerede ise Afrika'nın Müslüman bölgesi olan Doğu kıyılarına kadar uzamaktadır. Bu alanda yaşayan tüm toplumlar ve kültürler, siyasi yapılar Rusya Doğubiliminin ilgi alanına girmektedir. Bu alanın genişliğinden dolayı Rusya Doğubilimi zamanla bölgelere, kültürlere dayanarak alt inceleme dalları oluşturdu: Türkoloji, İnanoloji, Sinoloji vb. gibi.

Belirtilen zaman, mekân ve konu çevresinde incelemeler yapan Rusya Doğubiliminin önemli merkezleri Moskova, St. Petersburg, Kazan ve Odessa oldu. Rusyalı doğubilimciler bu merkezlerde Doğu üzerine değerli eserler ürettiler ve Rusya Doğubilimini Dünya Doğubiliminde önemli konuma oturtular. Bu

Труды Института языкознания, Т. VI, Москва, 1956, сс. 343-355]; B. Miller, "P. Baydar'ın Kürt Grameri", *Yazıt ve Devrim, Toplu 1, (Yeni Alfabe Umumittifak Merkezi Komitesi'nin VI Plenumu İçin)*, Moskova-Leningrad, 1933, s. 227-233 [Миллер Б., "Курдская грамматика П. Байдара", *Письменность и революция. Сборник 1 (к VI пленуму ВЛКНЛ)*, Москва-Ленинград, 1933, сс. 227-233]; B. V. Miller, "Kürt Edebiyatı", *Edebiyat Ansiklopedisi*, Cilt 5, Moskova, 1931, s. 751-753 [Миллер Б. В., "Курдская литература", *Литературная энциклопедия*, Т. 5, Москва, 1931, сс. 751-753]; B. M. Miller, "Kürt Dili (Zmane Kurmanci)", *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*, Cilt 35, Moskova, 1937, s. 531-532 [Б. М. Миллер], "Курдский язык (змане курманджи)", *Большая советская энциклопедия*, Том 35, Москва, 1937, сс. 531-532]; B. V. Miller, "Kürt Dili (Kurmanci)", *Edebiyat Ansiklopedisi*, Cilt 5, Moskova, 1931, s. 753-754 [Миллер Б. В., "Курдский язык (курманджи)", *Литературная энциклопедия*, Т. 5, Москва, 1931, сс. 753-754].

başarıda rolü olan doğubilimcilerden biri de bu çalışmanın konusunu oluşturan Boris Vsevolodoviç Miller'dir.

19. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelen B. V. Miller, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği Doğubiliminin 20. yüzyılın ilk yarısında eserler üreten doğubilimcilerindendir. B. V. Miller, ünlü Rusyalı dilbilimci, halkbilimci, etnograf ve edebiyatçı Vsevolod Fyodoroviç Miller'in oğludur. Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Kafkasya ve Yakın Doğu'ya ilgisinden dolayı Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nün Özel Sınıflarına kayıt yaptırdı ve burada değerli Rusyalı doğubilimciler A. Krımski, V. F. Miller, Y. F. Korş, M. O. Attaya vb.'lerinden dersler aldı.

Rusya'nın ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin değişik bölgelerini dolaştı. Türkiye'de, İran'da, Arnavutluk ve Fas'ta diplomatik görevlerde bulundu. Bu görevleri süresince alan çalışması yapma şansı buldu ve bulunduğu bazı ülkelerle ilgili değerli akademik çalışmalar yaptı, yayınlattı.

Çalışmalarının ağırlıklı kısmını İran, Kafkas ve İran halkları üzerine yazdığı kitap ve makaleler oluşturdu. Miller, 1925 yılında Pers Tarihi Üzerine Okuma Notları'nı yayınladı. Hala daha değerini koruyan 28 bin kelimelelik Farsça-Rusça Sözlüğü'nü 1950 yılında yayınlattı. Bu kitap sonraki yıllarda genişletilmiş tekrar baskılarını yaptı. Kafkasya'da yaşayan etnisitelerden Talışlar, Kürtler, Tatlar-Dağ Yahudileri üzerine makaleler, kitaplar yazdı, bildiriler sundu. Bu çalışmaların çoğu, alanında yapılan ilk çalışmalardı ve bu çalışmalarda alanın sorunları tartışılmaktaydı.

Türkler üzerine de çalışmalar yaptı. 1903 yılında Rusya'da Türk Halk Türküleri isimli kitabını yayınladı. Türklerle ilgili diğer çalışmalarını ise Türk boyları olan Başkurtlar ve Karaçaylar üzerine yaptı.

B. V. Miller, akademik çalışmalar yanında pedagojik faaliyetlerde de bulundu. Moskova Doğubilimi Enstitüsü'nde öğretmen olarak çalıştı. Burada o, Fars dili ve edebiyatı ve İran tarihi üzerine dersler verdi, iki defa İran Bölümü başkanlığını yaptı. 1943 yılında Moskova Üniversitesi'nde İran Filolojisi Bölümü açmak için teklif aldı ve bunu gerçekleştirdi. 7 Mayıs 1953 yılına kadar bu bölümün başında bulundu

Tüm bu çalışmalarına ve Rusya Doğubilimdeki katkılarına rağmen B. V. Miller uzun yıllar bazı bibliyografik kitaplarda hatırlanmalar dışında bilim adamlarının dikkatini çekmedi. Zaman zaman hatırlanmaları da İran üzerine yaptığı çalışmalar dolayısıyla oldu. Son yıllara kadar üzerine yapılan herhangi bir makale bulunmamaktaydı. Bu her şeyden önce Miller'in incelemeler yaptığı etnisitelerle ilgili yeterli çalışmaların yapılmaması ve o etnisitelerle ilgili alt bilim dallarının

gelişmemesi ile açıklanabilir. Son yıllarda Talişlar, Kürtler ve Tatlarla ilgili çalışmaların ortaya çıkması Miller'in çalışmalarına da ilgiyi artırmıştır.

Rusyalı Doğubilimci, İranist ve Türkolog B. V. Miller'in çalışmaları, yazıldığı dönemin özellikleri de dikkate alınarak ve kritiği yapılarak kullanılabilir önemli araştırmalardandır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

АРМ, оп. 10, ед. хр. 299, л. 13.

АМГУ, ф. 1, оп. 34л, ед. хр. № 5864, л. 2, 15-15об., 16.

Архивная справка Архива Российской Академии наук № 1411/5472/335 от 08.08.2013, л. 2, 4.

Аттестат о службе Б. В. Миллера в Московской Судебной палате. 26 августа 1900г.// АВПРИ, ф. ДЛС и ХД, оп. 749/2, 1903 г., л. 26, л. 5-6.

Аттестат об окончании курса Специальных классов Лазаревского института восточных языков. 28 мая 1903 г.// Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), ф. ДЛС и ХД, оп. 749/2, 1903 г., л. 26, л. 4-4об.

ГАРФ, ф. 9506, оп. 12, ед. хр. № 237, л. 1, 5, 6, 44.

ГАРФ, ф.7668, оп.1., л. 2870, л. 3.

ГБУ «ЦГА Москвы». Центр хранения документов до 1917 г., ф. 454, оп. 2, л. 316, л. 22.

Метрическое свидетельство о рождении Б. В. Миллера. 2 августа 1895 г.// АВПРИ, ф. ДЛС и ХД, оп. 749/2, 1903 г., л. 26, л. 17.

НАРТ, ф.Р-1339, оп. 2л, л. 9, л. 61.

НАРТ, ф.Р-2021, оп. 2л, л. 15, л. 36об.

Araştırmalar

EREN Hasan (1998) *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.

GÜLENSOY Tuncer (2012) *Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler I, (1800-1950: Türkolojinin 150 Yılı)*, Akçağ Yayınları, Ankara.

HIRSCH F. (2005) *Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union*, Ithaca, Cornell University Press.

- KOLESNİKOV Aleksandr - KAMALOV İlyas (2011) *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, I. Cilt - I. Kitap / *Rusya Türkologları (XX. Yüzyıl)*, TTK, TÜRKSOY ve IFESCCO ortak yayını, Ankara.
- KOLESNİKOV Aleksandr - KAMALOV İlyas (2012) *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, I. cilt - II. kitap / *Rusya Türkologları (XX. Yüzyılın İkinci Yarısı - XXI. Yüzyılın Başı)*, TTK, TÜRKSOY ve IFESCCO ortak yayını, Ankara.
- KONONOV A. N. (2009) *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi*, Çev. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Nazım Muradov, Yakup Sevimli, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Азиатский музей - Ленинградское отделение Института востоковедения АН СССР* (1972), Москва.
- АЛПАТОВ В. М. (1991) *История одного мифа. Мафр и мафризм*, Москва.
- АШНИН Ф. Д. АЛПАТОВ В. М. НАСИЛОВ Д. М. (2002) *Репрессированная тюркология*, Восточная литература РАН, Москва.
- БАЗИЯНЦ А. П. (1973) *Лазаревский институт в истории отечественного востоковедения*, “Наука”, Москва.
- БАЗИЯНЦ А. П. (1959) *Лазаревский институт восточных языков (исторический очерк)*, Издательство восточной литературы, Москва.
- БАРСЕНКОВ А. С. ВДОВИН А. И. (2006) *История России 1917-2004*, Москва.
- БАСХАНОВ М. К. (2005) *Русские военные востоковеды до 1917 г.: Библиографический словарь*, “Восточная литература” РАН, Москва.
- БЕЛЯЕВ В. М. (1964) *Персидские теснифы. Записи Хатем хана*, Вступительные статьи Б. В. Миллера и В. М. Беляева, переводы текстов и примечания Б. В. Миллера, Москва.
- Библиография Ирана* (1967), Москва.
- Библиографический словарь отечественных тюркологов. Дооктябрьский период* (1974) Под редакцией и с введением А. Н. Кононова, Москва.
- ЗАЙЦЕВ А. В. (1998) *Исторические учреждения Республики Татарстан в 20-30-ые годы XX века*, Казань.
- История Казанского университета, 1804-2004* (2004), Казань.
- История отечественного востоковедения до середины XIX века* (1990), “Наука”, Москва.
- История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года* (1997) (Вигасин А. А., Шаститко П. М., Базиянц А. П. и др.), Москва.
- КАЛОЕВ Б. А. (1963) *В. Ф. Миллер - кавказовед (Исследование и материалы)*, Северо-Осетинское книжное издательство, Орджоникидзе.
- КЛЕЙМЕНОВА Р. (2002) *Общество любителей российской словесности, 1811-1930*, Academia, Москва.
- КОНОНОВ А. Н. (1972) *История изучения тюркских языков в России: дооктябрьский период*, Ленинград.

- КОНОНОВ А. Н. (1982) *История изучения тюркских языков в России: дооктябрьский период*, 2-е изд., Ленинград.
- КОНОНОВ А. Н. (1976) *Очерк истории изучения турецкого языка*, “Наука” ЛО Ин-та востоковедения АН СССР, Ленинград.
- Личный состав Императорского Московского Археологического общества к 27 марта 1915 г.* (1915) Москва.
- Материалы для изучения еврейско-татского языка. Введение, тексты, словарь* (1895) Санкт Петербург.
- МИЛИБАНД С. Д. (1975) *Библиографический словарь советских востоковедов*, Москва.
- МИЛИБАНД С. Д. (1995) *Библиографический словарь отечественных востоковедов с 1917 года*, В 2-х кн. 2-е изд., перераб. и доп. Кн. I. А-Л. - 702 с. - Кн. II. М-Я. - 764 с., “Наука”, Москва.
- МИЛИБАНД С. Д. (2008) *Востоковеды России, XX - начало XXI века: библиографический словарь*, Кн. 1: А - М. - 968 с., Кн. 2: Н - Я. - 1004 с., Москва.
- МИЛИБАНД С. Д. (2009) *Востоковеды России, XX-начало XXI века. Дополнения и указатель*, Москва.
- МИЛЛЕР Б. В. (1925) *Конспект лекций по истории Персии. Ч. I. История древней (доисламской) Персии, кончая завоеванием ее арабами*, МИВ, Изд. Инст. Востоковедения им. Нариманова, Москва.
- МИЛЛЕР Б. В. (1950) *Персидско-русский словарь, Около 28.000 слов*, Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, Москва.
- МИЛЛЕР Б. В. (1953) *Персидско-русский словарь. Около 35.000 слов*, С прил. грамматического очерка, сост. В. С. Расторгуевой. Изд. 2, испр. и доп. Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, Москва.
- МИЛЛЕР Б. В. (1960) *Персидско-русский словарь. Около 35.000 слов*, С прил. грамматического очерка, сост. В. С. Расторгуевой. изд. 3, ГИС, Москва.
- МИЛЛЕР Б. В. (1930) *Талышские тексты: Тексты, русск. пер. и талышско-русско-французский словарь*, РАНИОН, Москва.
- МИЛЛЕР Б. В. (1953) *Талышский язык*, АН СССР, Москва.
- МИЛЛЕР Б. В. (1929) *Таты, их расселение и говоры*. Баку.
- МИЛЛЕР Б. В. (1926) *Предварительный отчет о поездке в Талыш летом 1925 г.*, Баку.
- Российский этнографический музей 1902-2002* (2001), Санкт Петербург.
- Турецкая народная песни* (1903) Музыкальные тексты, съ переводомъи объясненіями Бориса Миллера, Отгискъ изъ “Этнографическаго обозренія”, дополненный введениемъ А. Е. Крымскаго, Москва.

Makaleler

AĞAYEV Elnur, ABİLOV İgbal (2014) *Rusyalı Doğubilimci B. V. Miller ve “Türk Halk*

- Türküleri' Çalışması, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Müsıkası Özel Sayısı*, Sayı 57, Ankara, s. 1052-1065.
- AĞAYEV Elnur (2013) Azerbaycan'ın Etnik Yapısı, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı I*, Sayı 53, Ankara, s. 1030-1048.
- HARMANDA Sümeıra (2012) Avrasya Türkologları Sözlüğü, I. Cilt - I. Kitap / Rusya Türkologları (XX. Yüzyıl), *Gazi Türkiyat*, Sayı 11, s. 248-251.
- Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Türkoloji Özel Sayısı (2004)* Cilt 6, Sayı 11, 2 kitap, 275+222 sayfa [*Manas Üniversitesi Коалдук Илимдер Журналы Түркология Бююнча Атайын Сан*].
- ŞAHİN Liaisan (2010) Geçmişten Bugüne Rusya'da Türkiye Araştırmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Dünya'da Türk Tarihiçiliği Özel Sayısı*, Çev. Emre Erşen, Cilt 8, Sayı 15, s. 645-696.
- ŞAHİN Liaisan (2010) Russian Turkology: From Past to Present, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Dünya'da Türk Tarihiçiliği Özel Sayısı*, Cilt 8, Sayı 15, s. 591-644.
- АБИЛОВ И. Ш. (2014) “Этнический народ”: метаморфозы азербайджанской “научной пропаганды”, *ИЛА REX*, Режим доступа: <http://www.iarex.ru/articles/49207.html>.
- АБИЛОВ И. Ш. (2014) Миллер в Талыше, *ИЛА REX*, Режим доступа: <http://www.iarex.ru/articles/49013.html>.
- АБИЛОВ И. Ш. (2016) Миллер в Талыше, *Русский Сборник: Исследования по истории России* / Ред.-сост. О. Р. Айрапетов, М. А. Колеров, Брюс Меннинг, Пол Чейсти. Том XVIII. - М.: Модест Колеров, сс. 361-377. - Режим доступа: http://ostkraft.ru/books/book56_1.pdf.
- АБИЛОВ И. МИРЗАЛИЗАДЕ И. (2011) Талыши. Краткий исторический очерк, Абосзода Ф.А. *Несостоявшаяся независимость Талыша*. Абилов И., Мирзализаде И. *Очерки по истории и этнографии Талыша*, Медисонт, Минск, сс. 155-184.
- АЗБЕЛЕВ С. Н (2010) Миллер В. Ф., *Русские фольклористы. Библиографический словарь*, Институт русской литературы (Пушкинский дом) РАН, Москва, сс. 174-182.
- АЛПАТОВ В. М. (1993) Марр, марризм и сталинизм, *Философские исследования*, № 4, сс. 271-288.
- АНАНИЯ Ж. А. (1998) Лазаревский Институт Восточных Языков в первой половине XIX века, *Историко-филологический журнал*, № 1-2, сс. 63-74.
- АСТАФЬЕВ В. В. (2011) Общество археологии, истории и этнографии при Казанском университете и его уникальный опыт интерпретации исторических памятников, *Вопросы музеологии*, Вып. 1, сс. 81-85.
- Б. В. Миллер (1877-1956): (Некролог), *Советское востоковедение*, № 5, 1956, сс. 158-159.
- БОДРОВА А. А. (1958) Горький и Восточная коллегия “Всемирной литературы”, *Советская этнография*, № 5, сс. 124-127.

- ВАЛЕЕВ Р. (2011) “Он нужен для Казани” (О научном наследии Н. Ф. Катанова), *Гасырлар авазы - эхо веков*, № ¾, с. 147
- ВАЛЕЕВ Р. М. (2011) О кончине Н. Ф. Катанова, Письмо Б. В. Миллера С. Ф. Ольденбургу, *Восточный архив*, № 2, сс. 44-47.
- ВОЛОДАРСКАЯ Л. (2001) “Всемирная литература”: переводчики и переводы, *Альманах переводчика* (сост. Н. М. Демурова, Л. И. Володарская. Отв. ред. М.Л. Распаров), РГГУ, Москва, сс. 93-108.
- ДЛУЖНЕВСКАЯ Г. В. (2006) Деятельность Академии материальной культуры в области востоковедения в 1919-1940 гг., *Восточный архив*, № 14-15, сс. 128-138.
- Известия общества археологии, истории и этнографии при Казанском государственном университете им В. М. Ульянова-Ленина* (1927) т. XXXIII, Вып. 4, сс. 110-112.
- Казанское общество археологии, истории и этнографии, *Путеводитель по научным обществам России* (сост. Комарова И. И.) (2000), Normann Ross Publishing Inc., Нью-Йорк, сс. 121-136.
- КЕРИМОВА М. М. (2007) Императорское общество любителей естествознания, антропологии и этнографии и судьба его архива, *Этнографическое обозрение*, № 1, сс. 137-141.
- КЕРИМОВА М. О создании журнала “Этнографическое обозрение” (1889-1916) (по архивным материалам В. В. Богданова), *Антропологический форум*, № 15, сс. 397-412.
- КРЫМСКИЙ А. Е., МИЛЛЕР Б. В. (1903) Всемусульманский университет при мечети Азхар в Каире, его прошлое, его современная наука, печать и журнальная деятельность, *Древности восточные (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества)*, т. II, вып. 3, сс. 169-199.
- КРЫМСКИЙ А. Е., МИЛЛЕР Б. В. (1903) Всемусульманский университет при мечети Азхар в Каире, его прошлое, его современная наука, печать и журнальная деятельность, *тип. и словолития О.О. Гербека*, Москва, с. 31.
- МАГАЕВА П. И. (2006) Проблемы изучения традиционной адатно-правовой системы в работе Б. В. Миллера “Из области обычного права карачаевцев”, *Вестник Ставропольского государственного университета*, Вып. 45, сс. 62-66.
- МИЛЛЕР Б. В. (1902) Из обычного права карачаевцев, *Этнографическое обозрение*, кн. LII, № 1, сс. 1-40; кн. LIV, № 3, сс. 67-87.
- МИЛЛЕР Б. В. (1920) Башкиры, *Выставка культуры народов Востока (Путеводитель по выставке)*, Казань, сс. 44-47.
- МИЛЛЕР Б. В. (1903) Всемусульманский университет при мечети Азхар в Каире, его прошлое, его современная наука, печать и журнальная деятельность, *Древности Восточные (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества)*, т. II, вып. 3, протоколы, с. 211.

- МИЛЛЕР Б. В. (1903) Джахыз, как философ и беллетрист, *Древности восточные (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества)*, т. II, вып. 3, протоколы, сс. 227-228.
- МИЛЛЕР Б. В. (1929) Доклад о применении латиницы к фонетике еврейско-татского языка, *Труды Горско-еврейской конференции в Баку*, (ГАРФ, ф.7668, оп.1., д. 2870, л. 5об.).
- МИЛЛЕР Б. В. (1902) К вопросу о некрасовцах-чаршамбинцах, *Этнографическое обозрение*, № 4 (книга LV), с. 112-114.
- МИЛЛЕР Б. В. (1930) К вопросу об языке населения Азербайджана до отуречения этой области, *Ученые записки Института этнических и национальных культур народов Востока*, т. I, РАНИОН, Москва, с. 199-228.
- МИЛЛЕР Б. В. (1916) Кочевые племена Фарсисана, *Восточный сборник*, кн. II, сс. 200-223.
- МИЛЛЕР Б. В. (1931) Курдская литература, *Литературная энциклопедия*, Т. 5, Москва, сс. 751-753.
- МИЛЛЕР Б. В. (1931) Курдский язык (курманджи), *Литературная энциклопедия*, Т. 5, Москва, сс. 753-754.
- МИЛЛЕР Б. В. (1998) Мои воспоминания о Катанове, *Катановские чтения (сборник статей)*, издательство “Мастер Лайн”, Казань, с. 14.
- МИЛЛЕР Б. В. (1929) О диалекте г. Шустера. Суфическая поэма на шустерском диалекте и опыт грамматической характеристики последнего, *Иран (сборник статей)*, т. 3, издательство Академии Наук СССР, Ленинград, сс. 71-93.
- МИЛЛЕР Б. В. (1932) О кубинском говоре татского наречия горских евреев Кавказа, *Записки Института востоковедения Академии Наук СССР*, т. 1, сс. 269-290.
- МИЛЛЕР Б. В. (1950) О некоторых проблемах курдской фонетики, *Иранские языки (сборник статей)*, вып. 2, Москва-Ленинград, сс. 61-77.
- МИЛЛЕР Б. В. (1958) О суффиксе имен существительных в талышском языке, *Язык и мышление*, XI, АН СССР, Москва-Ленинград, сс. 237-246.
- МИЛЛЕР Б. В. (1924) Отрывки из романа Намык Кемаль-бея “Предостережение или приключения Али-бея”, *Восточные сборники*, Вып. 1, Под ред. Х. К. Баранова, Б. В. Миллера, Н. М. Попова-Тативы, А. А. Соколова; зав. худ. частью Л. А. Никитин, “Новая Москва”, Москва, сс. 79-94.
- МИЛЛЕР Б. В. (1903) Очерк персидского талышского наречия, *Древности восточные (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества)*, т. 2, вып. 3, сс. 225-226.
- МИЛЛЕР Б. В. (1907) Путешествие из Бушира в Шираз в 1905г., *Древности восточные (Труды восточной комиссии Императорского Московского Археологического Общества)*, т. III, вып. 1, протоколы, с. 24.

- МИЛЛЕР Б. В. (1947) Талышский язык. Морфология, *Рефераты научно-исследовательских работ за 1945г.* Отделение литературы и языка, Издательство АН СССР, Москва-Ленинград, сс. 237-246.
- МИЛЛЕР Б. В. (1945) Татские тексты, *Иранские языки, 1*, Москва-Ленинград, сс. 107-126.
- МИЛЛЕР Б. В. (1929) Таты, их расселение и говоры, *Известия Общества Обследования и Изучения Азербайджана*, Вып. 7, сс. 1-44.
- МИЛЛЕР Б. В. (1903) Турецкие народные песни, *Этнографическое обозрение*, кн. LVIII, №3, сс. 113-155.
- Миллер Б. В., *Императорское Московское Археологическое общество в первое 50-летие его существования (1864-1914)*, Т. 2, Москва, сс. 228-229.
- Миллер Б. В., *Научные работники Москвы* (1930), Москва.
- МИЛЛЕР Б. (1933) Курдская грамматика П. Байдара, *Письменность и революция. Сборник 1* (к VI пленуму ВЦК НА), Москва-Ленинград, сс. 227-233.
- МИЛЛЕР Б. (1956) Образцы говоров курдов Советского Азербайджана, *Труды Института языкознания*, Т. VI, Москва, сс. 343-355.
- МИЛЛЕР Б. (1907) Очерк Арабистана (Донесение драгомана генерального консульства в Бендер-Бушире), *Сборник консульских донесений*, Вып. III, сс. 200-224.
- МИЛЛЕР Б. (1921) По поводу одной персидской рукописи, *Казанский Музейный Вестник*, № 1-2, сс. 103-107.
- МИЛЛЕР Б. В. (1925) Об армянских надписях в Болгарах и Казани, *Известия Российской академии истории материальной культуры*, т. 4, с. 65.
- МИХАЙЛОВСКИЙ В. М. (1900) Краткий очерк научной деятельности В. Ф. Миллера, *Юбилейный сборник в честь Всеволода Федоровича Миллера*, Москва.
- Московское археологическое общество, *Путеводитель по научным обществам России* (сост. Комарова И. И.), (2000) Normann Ross Publishing Inc., Нью-Йорк, сс. 175-196.
- О семитических элементах в татском наречии горских евреев, *Древности восточные* (1903) т. II, Вып. 3, сс. 160-168.
- Очерк морфологии еврейско-татского наречия, *Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков* (1901) Вып. 7, Москва, 53 с.
- Очерк фонетики еврейско-татского наречия, *Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков* (1900) Вып. 3, Москва, 32 с.
- ПИРЕЙКО Л. А. (2002) Талыш всегда был в моем сердце, *Талыш*, №5 (10).
- Репрессированное востоковедение: Востоковеды, подвергшиеся репрессиям в 20-50-е годы (1990) *Народы Азии и Африки*. Сост. Я. В. Васильков, А. М. Гришпина, Ф. Ф. Перченко, № 4, сс. 114-125, № 5, сс. 96-106.
- СОКОЛОВСКИЙ С. В. (2003) Российская этнография в конце XX в. библиометрическое исследование, *Этнографическое обозрение*, № 1, сс. 3-54.

- Татские этноды. Ч. I, Тексты и татско-русский словарь (1905) *Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков*, Вып. 24, Москва, 80 с.
- Татские этноды. Ч. II. Опыт грамматики татского языка (1907) *Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков*, Вып. 26, Москва, 64 с.
- ТУРЬИНСКАЯ Х. М. (2012) Из истории Этнографического музейного дела в Москве в XIX - начале XXI вв., *Вопросы музеологии*, вып. № 1(5), сс. 43-51.

Ansiklopedi Maddeleri

- ТӘГВИМ (1986) *Азәрбајҹан Совет Енциклопедијасы*, ҹилд 9, Бақы, с. 237.
- КИРПИЧНИКОВ А. И. (1896) Миллер, Всеволод Федорович, *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, т. 19, Санкт Петербург, сс. 298-300.
- КРЫМСКИЙ А. (1896) Лазаревский институт восточных языков в Москве, *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, Том 17, Санкт Петербург, сс. 247-248.
- М.[иллер]. Б. (1937) Курдский язык (змане курманджи), *Большая советская энциклопедия*, Том 35, Москва, сс. 531-532.
- Миллер Б. В. (1954) *Большая советская энциклопедия*, 2-е изд., Т. 27, Москва, с. 485.
- Миллер Б. (1946) Талышский язык, *Большая советская энциклопедия*, т. 53, Москва, сс. 515-516.
- Музей народоведения, (2001) *Российская музейная энциклопедия*, т. 2. Прогресс, Рипол классик, Москва, сс. 8-9.
- Общество Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии при Московском университете (1954) *Большая советская энциклопедия*, том 30, 2-ое издание, Москва, с. 426.
- УМАНСКИЙ А. М. (1896) Миллер (Федор Богданович, 1818-1881), *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, т. 19, Санкт Петербург, с. 305.
- Этнографическое Обозрение (1904) *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, т. 41, Санкт Петербург, с. 180.